

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет
Кафедра психології та соціальної роботи

КОЗЛИК Марія Іванівна

**Зміст, форми і методи соціальної допомоги держави
молодим науковцям / Contents, forms and methods of social
assistance for young scientists**

спеціальність 232 – Соціальне забезпечення
освітньо-професійна програма – Соціальне забезпечення

Випускна кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи
СЗм-21
М.І. Козлик

Науковий керівник:
д.пс.н., професор О.Є.Фурман

Випускну кваліфікаційну роботу
допущено до захисту

«___» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ А.В. Фурман

ТЕРНОПІЛЬ-2019

Анотація

Козлик Марія Іванівна. Зміст, форми і методи соціальної допомоги держави молодим науковцям.

Дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня магістра за спеціальністю 232-«Соціальне забезпечення» - Тернопільський національний економічний університет. Юридичний факультет - Тернопіль, 2019 .

У магістерській роботі розкрито зміст науки як соціального інституту сучасної сфери суспільного виробництва і обґрунтовано теоретико-прикладні аспекти. Забезпечення науково-дослідної діяльності науковців, емпірично досліджено принци та умови нарахування пенсій в Україні.

Annotation

Kozlik Maria Ivanovna. Content, forms and methods of social assistance to young scientists.

Research on the receipt of educational-qualifying level of master's degree alter specialty is a 232 - "Social Security" - Ternopil national economic university. Faculty of law -Ternopil, 2019

In the master's degree the content of science as a social institute of the modem sphere of social production is revealed, theoretical and applied aspects are~ substantiated. Provision of research activities of scientists, empirically investigated the principles and conditions of accrual of pensions in Ukraine.

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Наука як соціальний інститут та інтелектуальна сфера суспільного виробництва	7
1.1. Наука як соціальний інститут і як важливий ресурс державного будівництва.....	7
1.2. Стан і перспективи розвитку соціогуманітарної науки в Україні.....	17
Висновки до розділу 1.....	22
Розділ 2. Теорія, ідеологія і практика державного забезпечення науково-дослідницької діяльності молодих науковців	24
2.1 Соціальний статус молодого науковця та його аналітична характеристика.....	24
2.2 Мета, завдання і зміст державної політики щодо підтримки молодих науковців.....	29
2.3 Система матеріальної допомоги молодим науковцям з боку держави.....	36
Висновки до розділу 2.....	41
Розділ 3. Технологія нарахування наукової пенсії	44
3.1 Принципи та умови нарахування наукових пенсій в Україні.....	44
3.2. Емпіричний аналіз прикладів нарахування пенсій науковцям за вислугою років.....	47
Висновки до розділу 3.....	55
Висновки	58
Список використаних джерел	62
Додатки	

Вступ

Актуальність теми дослідження. Основу ефективності національної економіки і розвитку будь-якої сучасної держави становить природні та трудові ресурси і науково-технічний потенціал країни. Науково-технічний прогрес є основною рушійною силою економік країн. Вирішальне значення в умовах нового етапу науково-технічної революції (НТР), в умовах структурної перебудови світового господарства набуває питання науково-технічного потенціалу, тенденції до інтенсифікації розвитку, саморозвитку на основі накопиченого промислового та наукового потенціалу.

Наука – це безперервний і складний процес відкриття і використання нових знань і досягнень в суспільному житті. У результаті науково-технічного прогресу відбувається розвиток і вдосконалення всіх елементів продуктивних сил: засобів і предметів праці, робочої сили, технології, організації та управління виробництвом.

Безпосереднім результатом науково-технічного прогресу є інновації або нововведення. Це зміни техніки і технології, в яких реалізуються наукові знання.

Жодна країна в світі не може сьогодні вирішити проблеми зростання доходів та споживання населення без економічно ефективною реалізації світових досягнень науково-технічного прогресу.

Останніми десятиліттями наука сформувала потужну систему технологій, функціонування якої змінює якість життя, впливає на усвідомлення людиною світу та своєї ролі в ньому. Особливість нашого часу в тому, що новітні технології – інформаційні, когнітивні, біотехнології, нанотехнології – виникають безпосередньо в сфері фундаментальних досліджень.

На початку 1990-х років Україна здобула незалежність і отримала у своє розпорядження потужну промисловість та розгалужену мережу освітніх та наукових установ зі справжньою армією вчених, наукові здобутки яких які мали визнання у світі. За офіційними даними статистики в нашій державі

кількість організацій, які виконували наукові дослідження й розробки, становила 1344, а кількість науковців — 313079 осіб. Протягом всього періоду незалежності відбувається скорочення цих двох показників. І станом на 2015 рік вони становили 978 організацій та 63864 осіб [23, с.1].

У розвинених країнах з наукоємними економіками кількість вчених відносно зайнятого населення зростає, а Україна вже 2014 року мала найнижчий показник відношення кількості учених до кількості економічно активного населення серед європейських країн: «...насиченість науковими кадрами в Україні становить 3,7 особи на 1 тис. економічно активного населення, у той час як у Фінляндії ця цифра складає 15,4, Японії — 11, США — 9,7, Чехії — 8,8, Німеччині — 11,5, навіть у Польщі — 6,4, в середньому по країнах ЄС — 9,2» [23, с.1].

Вивчення ролі науки та її відкриттів має велике значення для становлення і розвитку сучасного суспільства в цілому. Проаналізувавши науку як соціальний інститут, ми можемо краще зрозуміти реалії сьогоденної суспільної і наукової думки.

Протягом усіх років незалежності України, спостерігалася тенденція негативних кількісних та якісних змін науково кадрового потенціалу, значною мірою обумовлена скороченням бюджетного фінансування фундаментальних досліджень та відсутність попиту на прикладні дослідження та розробки з боку підприємств, які самі опинилися в складному становищі. Наукову сферу залишали і продовжують залишати, найбільш активні, творчі вчені, в тому числі, молоді науковці. Тільки з 2010 по 2014 рік кількість аспірантів у Національній академії наук України, найбільшій науковій організації України, скоротилася з 2716 до 2045 осіб [36, с.4].

В той же час, відтворення наукових кадрів та знання є основоположними чинниками сталого розвитку науково-технічного потенціалу держави. Вироблення, прийняття та реалізація рішень, спрямованих на збереження і розвиток кадрового потенціалу науки, забезпечення його життєдіяльності, встановлення порядку і процедур, що визначають найбільш ефективне

використання людських ресурсів, мають становити пріоритетними напрямками наукової політики.

«У країнах, що реалізують інноваційно-технологічний тип розвитку, знання стають головним нематеріальним активом, впливають на зростання обсягів виробництва, підвищення якості продукції та послуг, забезпечення конкурентоспроможності країни та прискорення соціального прогресу» [11].

Україна відстає від більшості країн майже за усіма соціально-економічними показниками, залишається на узбіччі світових інноваційних систем, що гальмує подальший соціально-економічний і політичний розвиток. Сучасна ситуація в державі й суспільстві вимагає негайних заходів, спрямованих на формування стратегії соціально-економічного, політичного й культурного розвитку України, що припускає послідовну реалізацію заходів довгострокового характеру, спрямованих на подальше вдосконалювання держави, підвищення рівня життя її молодих науковців.

Мета дослідження: обґрунтування мети, завдань, змісту, форм, методів і засобів державної соціальної допомоги молодим науковцям як окремій категорії фахівців сфери науки і культури.

Завдання наукового пошуку:

- 1) Охарактеризувати науку як соціальний інститут і як інтелектуальну сферу суспільного будівництва;
- 2) Висвітлити теоретичні, ідеологічні і суто практичні засади державного забезпечення науково – дослідницької діяльності молодих науковців;
- 3) Описати технологію нарахування наукових пенсій та подати кілька прикладів такого нарахування.

Об'єктом вивчення є система соціального забезпечення науково-дослідницької діяльності молодих науковців.

Предмет дослідження становлять мета, завдання, зміст, форми, методи і засоби соціальної допомоги держави молодим науковцям України.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс взаємопов'язаних теоретичних методів дослідження: теоретичний аналіз і синтез наукової літератури, систематизація наукових джерел, порівняння та узагальнення даних, бесіди, опитування, математично-статистичні підрахунки.

Наукова новизна роботи: обґрунтовано сферу науки як соціальний інститут, а також теоретично досліджено форми і способи соціальної допомоги молодим науковцям, що забезпечує сучасна держава.

Практичне значення одержаних результатів роботи полягає в описаній системі матеріальної допомоги науковцям, а також в емпірично дослідженій технології нарахування наукових пенсій за сучасних соціально-економічних умов.

За структурою робота складається із трьох розділів та висновків до них, загальний висновок та пропозиції, список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

НАУКА ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА СФЕРА СУСПІЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА

1.1 Наука як соціальний інститут і як важливий ресурс державного будівництва

Наука зародилася у стародавньому світі. Наукові дослідження проводилися окремими людьми. Заняття наукою протягом тривалого часу не вимагали ні великих коштів, ні складного обладнання.

У процесі розвитку цивілізації формується особлива галузь людської діяльності, яка є складовою культури суспільства, яка впливає на світогляд людини – наука.

Наука – особливий вид пізнавальної діяльності, спрямованої на вироблення об'єктивних, системно організованих та обґрунтованих знань про світ [56, с. 28]. Наукові знання є відображенням буття, основною метою яких є відкривати закони перетворення об'єктів в результаті людської активності. Для науки характерний предметний та об'єктивний спосіб розгляду світу, який відрізняє її від інших способів пізнання. Наука не обмежується віддзеркаленням тільки тих об'єктів, які сутнісно можуть бути освоєні у практиці відповідної історичної епохи. Вона здатна виходити за рамки кожного історичного типу практикування і відкривати нові світи упредметнення. Істинність наукових знань перевіряється практикою – науковий експеримент. Наука у своєму пізнанні використовує вживання особливих засобів і методів діяльності – спеціальна мова (емпірична і теоретична) та особливі приладові комплекси. Ці засоби забезпечують дослідження нових об'єктів, у тому числі й тих, які виходять за формат можливостей виробничої та соціальної практики. Саме з цим пов'язані потреби науки в постійній розробці спеціальних методів[56, с. 29].

Розвитку науки як соціального інституту присвячено багато наукових праць у сфері філософії, економіки, психології, політології, соціології, менеджменту, історії науки. Найбільш відомими дослідниками є Б. Барнс, Д. Бернал, Д. Блур, Г. Герлак, О. Грачов, В. Ільїн, В. Канке, А. Койре, Т. Кун, Р. Мертон, Т. Петрушина, О. Попович, К. Поппер, В. Соловйов, В. Стюпін та інші [62, с. 31].

Саме ж поняття «соціальний інститут» стало входити в ужиток завдяки дослідженням західних соціологів.

Родоначальником інституціонального підходу в науці вважається Р. Мертон, який визначив унікальність науки як соціального інституту та наукової діяльності. Р.Мертон розглядав науку як особливий тип інституційної спільноти, що має загальні цілі, стійкі традиції, власну організацію процесів генерації, виробництва, впровадження та використання наукових досягнень [62, с. 32].

Наука – це феномен, який став результатом розвитку інтелектуальної культури та діяльності інтелектуалів-дослідників впродовж тисячоліть.

В XVI – XVII ст. під час розвитку капіталістичного виробництва розпочався процес інституціоналізації науки, та активізувався у XVIII – XIX ст. у період промислової революції.

В цей час в Європі виникають перші наукові товариства і журнали. Історично розвиваючись, наука поступово перетворилася з форми суспільної свідомості в окрему сферу людської діяльності та в суспільний інститут. Утворюються державні, громадські, комерційні форми наукових організацій, які концентрують і використовують необхідні матеріально-технічні, фінансові та інші необхідні ресурси для науково-дослідницької діяльності, наукової інтеграції. Катедри університетів та академій перетворюються на кафедри, що здійснюють не лише освітню діяльність, а й науково-дослідницьку. Згодом виникає лабораторія як центр дослідницької роботи. І на початку минулого століття започатковуються перші науково-дослідні центри та інститути, академії наук, які є основними виробничими підрозділами накопичення,

примноження, збереження і розповсюдження системних наукових знань у різних сферах суспільного практикування.

Впродовж останніх 50-70 років активно розвиваються міжнародні наукові організації. Це міжнародні асоціації із різних наук. Особливу роль у розвитку міжнародних відносин у сфері науки відіграє ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних націй із питань освіти, науки і культури. Вона включає 193 країни світу. В сучасних умовах ЮНЕСКО виконує функції інституту глобального управління розвитком освіти і науки, сприяє формуванню глобального суспільства знань [62,с.33].

Наука як соціальний інститут – це система специфічних соціальних ролей та механізмів професійної соціалізації, які включають людей із науковими здібностями в сферу наукової діяльності, сукупність соціальних зв'язків, що зумовлюють соціальну організацію наукової праці. Це соціальний спосіб організації спільної діяльності науковців, які представляють особливу соціально-професійну групу людей, яка об'єднує вчених – науковців, інженерів, техніків, особистостей з розвиненим творчим потенціалом, з їхніми знаннями, здібностями, кваліфікацією і досвідом, з поділом і кооперацією праці, всю сукупність знань, які є передумовою, засобами або результатами наукового дослідження, об'єднує дослідників науковців у процесі продукування знань в рамках академічної та університетської науки.

Інституалізація науки досягається завдяки організації конкретних установ, традицій, норм, ідеалів та цінностей. Академії, університети, науково-дослідні інститути...– установи науки. Академії наук функціонують не у всіх країнах світу, але вони є у більшості розвинених країнах (загалом у 114 країнах світу) [62,с.33]. В Україні Національна академія наук була створена у 1918 році. На сьогодні це є провідна наукова організація України. Вона включає 163 наукових установи та 46 організацій дослідно-виробничої бази. В академії працює близько 31 тис. співробітників, з яких майже 16 тис. – наукові працівники [8,с.12].

Основна мета науки як соціального інституту – виробництво та поширення наукового знання, розробка засобів і методів досліджень, відновлення та розширення групи вчених, забезпечення виконання ними своїх соціальних функцій [7, с.12].

Інститут науки має внутрішню складну і розвинену структуру, а також широку систему взаємодії з суспільством, його інститутами.

Усередині науки існують наукові школи, що функціонують як організована і керована наукова структура, об'єднана дослідницькою програмою, єдиним стилем мислення і очолювана видатним вченим.

Умови й передумови для появи наукових шкіл у різних науках і країнах склалися в різний час. В Україні лише за радянських часів виникли наукові школи О.Богомольця (патофізіологія), Д.Граве (алгебра, теорія чисел), О.Динника (механіка), Ю.Митропольського (математика), О.Палладіна (біохімія), Є.Патона (зварювання), Л.Писаржевського (хімія), К.Синельникова (фізика), В.Філатова (офтальмологія), М.Холодного (ботаніка).

Наукові школи у сучасному їх розумінні виникли в ХІХ ст., коли набули поширення лабораторії, почали створюватись науково-дослідні інститути й наукові товариства, увійшли в практику колоквіуми, з'явилися спеціалізовані наукові журнали.

Етапом розвитку інституційних форм науки стало функціонування наукових колективів на міждисциплінарній основі, яка забезпечує появу нових відкриттів на стиках різних областей знань.

Інституціональність припускає формалізацію всіх типів відносин, перехід від неорганізованої діяльності і неформальних відносин за типом угод та переговорів до створення організованих структур, які передбачають ієрархію, владне регулювання і регламент. Поняття «соціальний інститут» відображає ступінь закріпленості того чи іншою виду людської діяльності - існують політичні, соціальні, релігійні інститути, а також інститути сім'ї, школи, шлюб та інші [6, с.25].

Наука існує в суспільстві, через те її природа соціальна. Вона перебуває завжди в певних соціальних і культурних умовах, взаємодіє з іншими сферами діяльності: виробничо-технічною, економічною, політичною, ідеологічною тощо і пов'язана з ними. Зв'язки мають соціальний, але зовнішній для науки характер. Вони істотно впливають на неї, становлячи її "зовнішню соціальність". Учений у процесі професійної діяльності вступає в систему соціальних відносин у рамках наукового співтовариства, тобто внутрішньо наукових відносин, що відбивають специфіку науково-пізнавальної діяльності. Наука – це наукова діяльність, форми її організації, наукові комунікації, норми і цінності, якими керуються вчені, це люди, суб'єкти наукового пізнання, їхня праця.

Історія науки тісно пов'язана з історією університетської освіти, що має безпосереднім завданням не просто передачу системи знань, а й підготовку здатних до інтелектуальної праці і до професійної наукової діяльності людей.

Процес інституціалізації науки свідчить про її самостійність, про офіційне визнання ролі науки в системі суспільного розподілу праці, про претензії науки на участь у розподілі матеріальних і людських ресурсів.

Соціальний інститут припускає діюче функціонування суспільства, комплекс норм, принципів, правил, моделей поведінки, що регулюють діяльність людини. Це явище надіндивідуального рівня, його норми і цінності тяжіють над діючими в його рамках індивідами.

Наука як соціальний інститут виконує пізнавальну, прогнозувальну і прикладну функції. Пізнавальна функція – це збір та аналіз результатів дослідження, пояснення явищ і процесів як об'єктів дослідження. Функція прогнозування – це створення уявних, символічних моделей майбутнього. Прикладна функція – розробка технологій і функції соціалізації та формування світогляду та цінностей забезпечують зв'язок науки з іншими сферами життя й інститутами суспільства

Для становлення науки в Україні як соціального інституту важливе значення має нормативно-правова база, яка визначає цілі, завдання та напрями

діяльності органів влади, щодо реалізації правових, фінансово-бюджетних, організаційних, інформаційних відносин у сфері науки. Відносини у сфері науки регулюються Конституцією України, Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну експертизу», «Про науково-технічну інформацію», «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академій наук та статусу їхнього майнового комплексу» та інші [62, с.33].

Наука з ХІХ ст. набуває ознак такого соціального інституту, який не тільки прискорено посилює свій вплив на всі сфери життя, а й набуває рис одного з провідних інститутів сучасного і майбутнього глобального суспільства.

У процесі свого інституціонального розвитку наука максимально інтегрується з технічними і виробничими процесами, стає продуктивною силою, яка зумовлює перехід до наукоємного виробництва та розвиток ринку наукоємної продукції.

Роль науки в структурі духовного життя людини можна простежити, перерахувавши ті спеціальні дисципліни (крім історії та філософії науки), які вивчають науку як суспільний інститут. Кожна з них розглядає науку з іншого ракурсу, з специфічною з точки зору тієї ролі, яку відіграє наука в загальній структурі суспільства.

На всіх етапах розвитку суспільства наука завжди сприяла виробленню прогресивного світогляду, обґрунтуванню матеріалістичних поглядів на світ, встановленню й усвідомленню об'єктивної істини. Вона виступає найважливішим чинником технічного й соціально-культурного прогресу. На кожному етапі історичного розвитку наука підсумовує свої досягнення, які є невід'ємною частиною суспільного розвитку. Подальші успіхи в освоєнні дійсності не перекреслюють здобуте, вони дають змогу лише переосмислити й уточнити його.

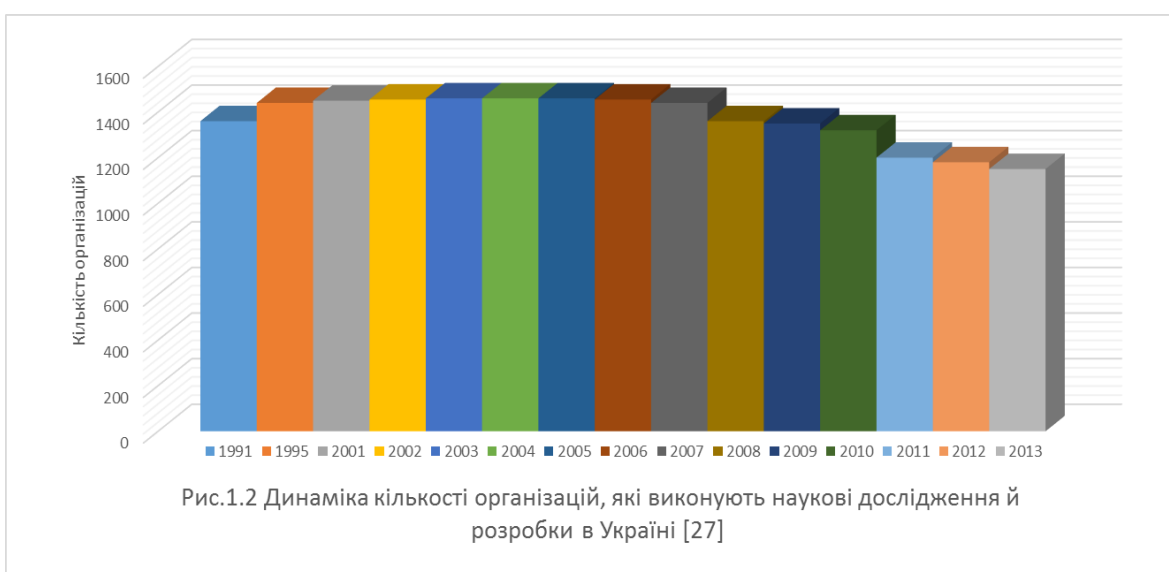
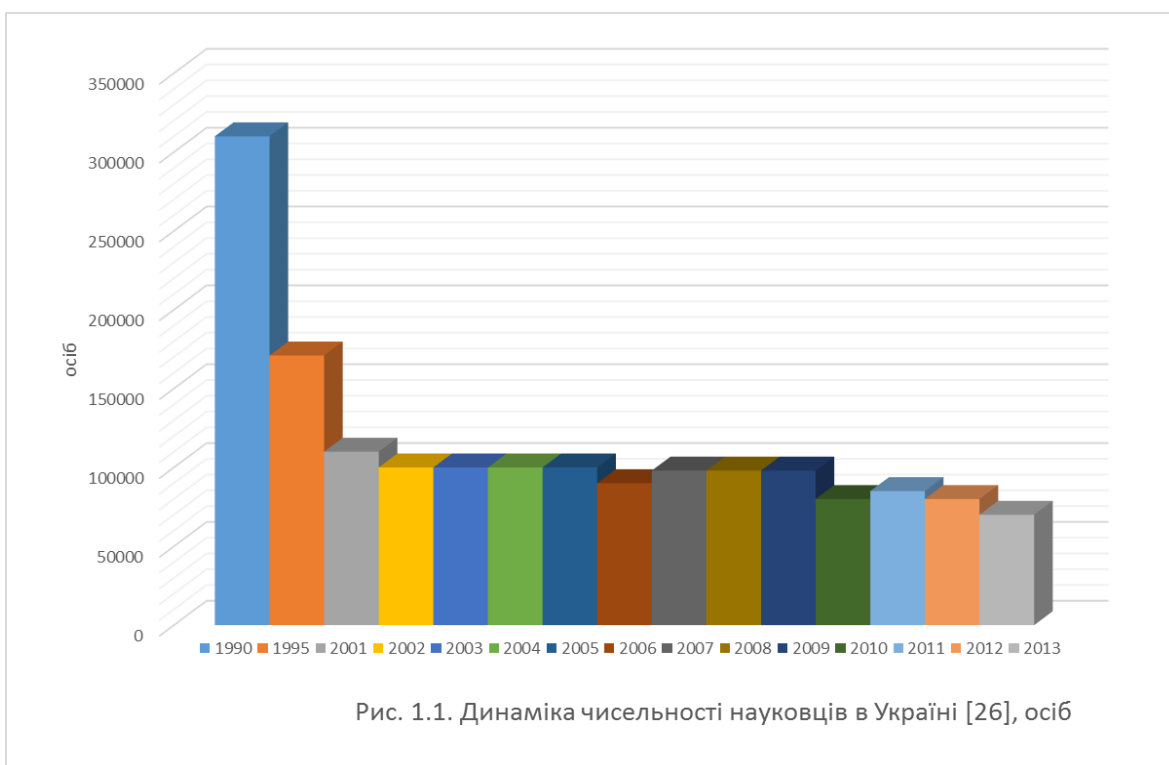
Наступність науки забезпечує її функціонування як особливого виду "соціальної пам'яті" людства, що теоретично кристалізує досвід пізнання.

Рівень розвитку науки і техніки є визначальним чинником прогресу суспільства, підвищення добробуту громадян, їх духовного та інтелектуального зростання. Цим зумовлена необхідність пріоритетної державної підтримки розвитку науки як джерела економічного зростання і невід'ємної складової частини національної культури та освіти, створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері наукової і науково-технічної діяльності для задоволення соціальних, економічних, культурних та інших потреб [43, с.5].

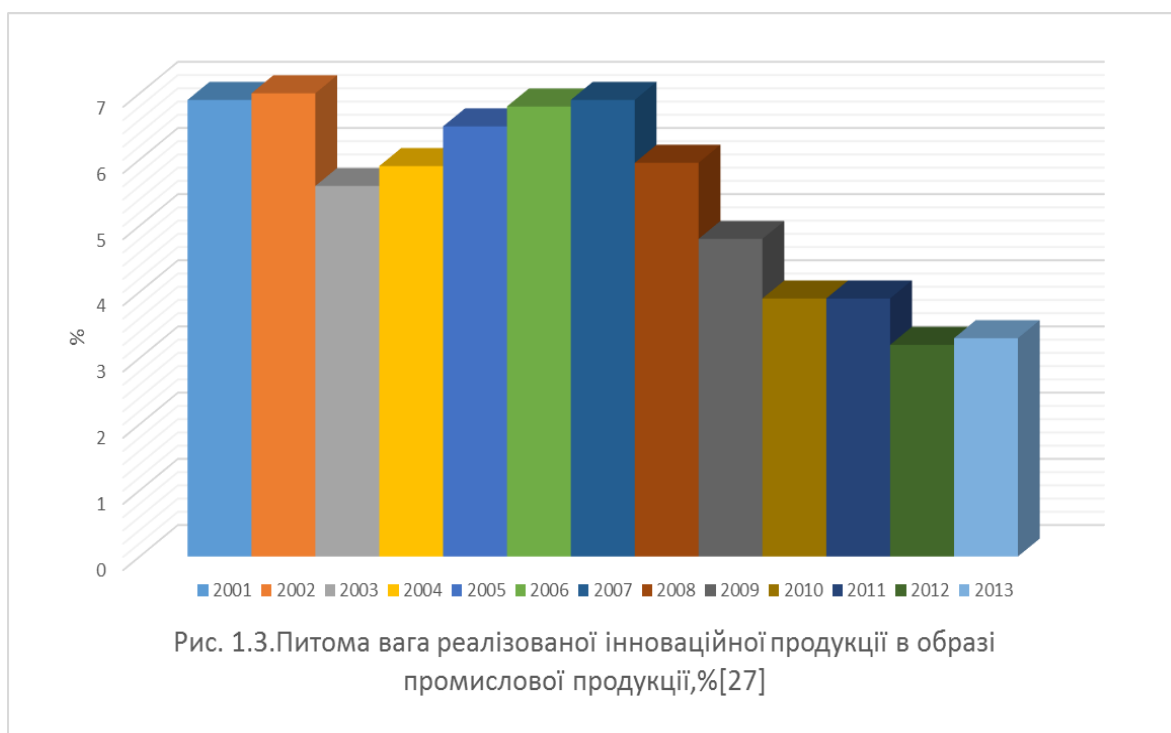
На сучасному етапі перед країнами світу стоїть проблема переходу від економіки індустріального типу з широким використанням природних ресурсів до якісно нової економіки знання, інтелекту, що передбачає накопичення і застосування нових знань в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Саме фундаментальна і прикладна наука є рушійною силою, що великою мірою визначає динаміку й характер майбутнього розвитку держави, економічного і людського потенціалу.

За внутрішньо валовим продуктом (ВВП) на душу населення (у паритеті купівельної спроможності) Україна посідає 61 місце в світі. При цьому за рейтингами спеціалізованих структур ООН Україна посідала в 2016 році 40 місце за науковим потенціалом, 41 – за потенціалом системи вищої освіти, 56 – за рівнем інновацій [16,с.138].

Відтак Україна ще зберігає великий науковий потенціал, але слід відзначити, що за роки незалежності він зазнав суттєвих втрат, відбувається постійне скорочення чисельності працівників і кількість організацій, які виконують наукові дослідження і розробки (рис.1.1; рис.1,2).

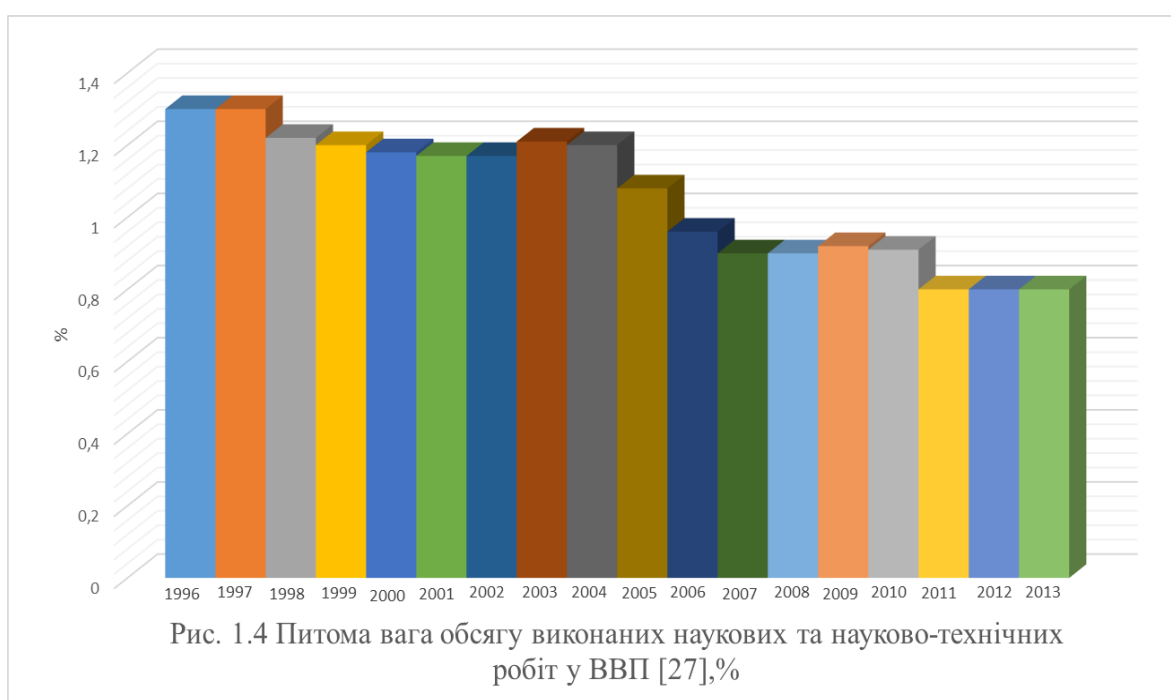

Така динаміка, щодо чисельності науковців і кількості наукових організацій в Україні обмежує науковий потенціал країни. Це призводить до скорочення рівня наукоємності ВВП України (рис 1.4), що, у свою чергу, негативно позначається на її економічному розвитку [16, с. 138].

За період з 1990 – 2013 рр. чисельність науковців в Україні скоротилася більше ніж у 4 рази (рис. 1.1).

Для України характерна тенденція до зменшення наукоємності ВВП, що є дуже суттєвим фактором обмеження економічного розвитку держави на інноваційних засадах. Питома вага інноваційної продукції в обсязі реалізованої промислової продукції (рис. 1.3) демонструє сталу тенденцію до зменшення [16, с.138].

Кількість дослідників у країнах ЄС за аналогічний період збільшилася у 3,7 рази [16, с.136]. Структура загальних витрат країн ЄС на фінансування наукових досліджень і розробок у 2011 році була : 54,9% – за рахунок підприємницького сектору, 33,4% – державного, 9,2% – за рахунок іноземних коштів. Для України співвідношення витрат на НДІР: підприємницький сектор – 55%, державний – 6%, 39% – за рахунок іноземних коштів [16,с.138].

Чисельність науковців в Україні у розрахунку на 1 млн. населення (1353осіб) є у 3-4 рази нижчою порівняно з високорозвиненими країнами і однією з найвищих серед країн своєї групи [16, с.136]. Скорочення чисельності науковців та кількості організацій, які виконують наукові дослідження та розробки обмежує науковий потенціал країни. Це призводить до скорочення рівня наукоємності ВВП України (рис.1.4) і негативно впливає на економічний розвиток .

Значним ризиком економічного розвитку України є динаміка постійного зниження рівня наукоємності ВВП (частки наукових і науково-технічних робіт у ВВП). Забезпечення належного рівня обсягу наукових та науково-технічних робіт є важливим напрямом економічної політики держави.

Серйозно послабшали зв'язки між наукою та виробництвом. При цьому найбільшою мірою скоротилася питома вага прикладних наукових досліджень і розробок, орієнтованих безпосередньо на потреби промисловості. Криза у сфері науки в часі розвивалася нерівномірно. Основне падіння значень відповідних показників припало на початок 1990-х років, але в останні роки знову спостерігалось пришвидшене скорочення наукового потенціалу країни. Так, за статистичними даними у 2016 році у порівнянні з 2015 роком на 20% скоротилась кількість зайнятих у науково-технічній сфері, на 29% кількість дослідників, з яких на 26% докторів наук та на 38% кандидатів наук. На 32% скорочено прийом до аспірантури, на 10% прийом до докторантури.

Питома вага загального обсягу витрат на науку у 2016 році зі всіх джерел по відношенню до ВВП становила всього 0,48 %. Починаючи з 2017 року спостерігалась стабілізація витрат на дослідження і розробки, і навіть зростання

за окремими категоріями у поточних цінах (для оборонних витрат – навіть і в порівняльних цінах).

За показником частки витрат на науково-дослідні роботи у ВВП країн Україна суттєво відстає від країн Європейського союзу, де цей показник у середньому в 2015 році складав 2,03%. Більшою за середню частка витрат на дослідження та розробки була у Швеції – 3,26%, Австрії – 3,07%, Данії – 3,03%, Фінляндії – 2,90%, Німеччині – 2,87%, Бельгії – 2,45%, Франції – 2,23% [16, с.138].

В рекомендація Парламентських слухань на тему «Про стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави» констатується, що «в Україні за роки незалежності наука втратила функції впливу на соціально-економічний розвиток держави, відбулося до критичного рівня падіння показників вітчизняного науково-технічного потенціалу, що стало загрозою національної безпеки» [16, с.137].

1.2 Стан і перспективи розвитку соціогуманітарної науки в Україні

Прогрес сучасного суспільства супроводжується інтенсивним розвитком соціально-гуманітарних наук, які відображають основні проблеми соціального розвитку, реалізації особистості, досліджують наслідки реформування різних підсистем суспільства. Сучасні соціогуманітарні науки об'єднують чимало наук, які досліджують гуманітарну сферу суспільства, де реалізує свої можливості людина. Це – психологія, історія, соціологія, педагогіка, філологія, мовознавство, етика, естетика тощо

«Саме соціогуманітарні науки дають знання складних суперечливих процесів розвитку суспільства і тим самим сприяють зростанню соціальної зрілості людей, формуванню їхнього соціального мислення» [18].

Сучасне суспільство-це суспільство величезних масштабів виробництва, нескінченних потоків різних інформацій, подій, людських вчинків і стосунків.

Людина ХХІ ст. повинна мати навички і знати, як користуватися певною технікою, бути політично грамотною. Як член суспільства повинна володіти інформацією про свої права і обов'язки, про соціальні гарантії держави, знати як функціонує держава, система її політичних і соціальних інститутів. Тому, саме людина і є об'єктом дослідження соціогуманітарних наук.

Соціогуманітарні науки відрізняються від природничих наук предметом дослідження. Природничі науки вивчають природу і явища навколишнього світу які існують незалежно від людини, а соціогуманітарні – пізнають суспільство, вивчаючи діяльність людей у суспільстві, думки людей, їх мову, прагнення, традиції, мистецтво.

Природничі науки досліджують об'єктивні зв'язки між природними явищами, а для соціогуманітарних важливо виявити не лише об'єктивні взаємозалежності між різними соціальними процесами, але і мотиви людей. «Соціогуманітарні науки вивчають не лише загальні ознаки однорідних суспільних явищ, але і межі окремої, неповторної події, особливості одиничного соціально значимої дії, політику конкретного державного діяча»[18].

Для соціально-гуманітарного пізнання характерно все, що властиве пізнанню: опис і узагальнення фактів (емпіричний досвід), теоретичний і логічний аналіз з виявленням законів і причин явищ, побудова моделей, що ідеалізуються, адаптованих до фактів, пояснення і передбачення явищ тощо. Подібно до інших областей наукових досліджень, соціальні науки мають на меті збагнення істини, виявлення об'єктивних законів функціонування суспільства, тенденцій його розвитку.

Соціогуманітарні науки поділяються на фундаментальні та прикладні. Фундаментальні з'ясовують об'єктивні закони навколишнього світу, а прикладні вирішують проблеми вживання цих законів для вирішення практичних завдань у виробничій і соціальній областях.

«Соціогуманітарні дисципліни спрямовані на розкриття внутрішнього духовного світу при вивченні людини і особистості. Така спрямованість

реалізується за допомогою герменевтики – методу інтерпретації текстів, що дозволяє досягати розуміння їх сенсу. Кожна історична епоха народжує можливість і потребу нового прочитання відомих текстів. Цей діалог потенційно ніколи не може бути завершений» [18].

« Соціогуманітарні науки покликані оцінювати, не лише в цілому, але і на рівні окремих, конкретних науково-технічних нововведень, результати і тенденції науково-технічного прогресу з точки зору інтересів розвитку суспільства і особи. Коли наука все більше стає необхідною умовою розвитку виробництва, економіки та інших галузей суспільного життя, процес практичного використання науково-технічних досягнень треба чітко соціально організувати: опанувати принципово нові правила професійної політичної й економічної поведінки, вчитися новим цінностям і новим ідеалам, водночас поновлюючи те, що здавалося забутим назавжди» [18]. Сприяти цьому - головна місія соціогуманітарних наук.

Період перших 10 років незалежності держави відзначився стрімким розвитком соціогуманітарних наук. Вони зробили вагомий внесок у справу розбудови незалежності України, її державного і суспільно-політичного життя, науки, освіти і культури, гуманітарної сфери, розвиток міжнародного співробітництва. Науковому піднесенню сприяло зростання кадрового потенціалу, за рахунок приходу молодого покоління вчених.

Одним з формальних критеріїв оцінювання стану науки в Україні є кількість підготовлених до захисту дисертаційних досліджень, інформація про які у формі автореферату надходить у Книжкову палату України згідно з чинним законодавством. Аналіз бібліографічних записів авторефератів дисертацій, згідно з розподілом, здійсненим за розділами Універсальної десятикової класифікації (УДК),...свідчить розділ «Суспільні науки» займає друге місце серед загальної кількості документів – 27,9%, або 90 на здобуття доктора наук й 1024 – кандидата наук [54, с.78].

Для аналізу реальної ситуації стану і перспектив розвитку соціогуманітарних наук важливо крім статистичних даних потрібно

проаналізувати відповідні соціологічну інформацію. Інститутом соціології щорічно здійснюється соціологічний моніторинг ролі науки в українському суспільстві. Результати даних досліджень викладені в даній роботі і наведено оцінки найбільш компетентних вітчизняних фахівців експертів щодо стану наукової сфери в Україні.

Авторитет української науки у світі. Як же оцінюють вітчизняні експерти авторитет української науки у світі? Загалом на середньому рівні, точніше, на нижній границі середнього рівня — 5,1 бали за 10-бальною шкалою, де «1» означає дуже низький рівень, а «10» — дуже високий. За оцінками зарубіжних експертів, авторитет української науки у світі перебуває на рівні нижче середнього і становить за 10-бальною шкалою 3,7 бали [31].

Загальний стан науки в Україні. Оцінки загального стану науки в сучасній Україні розподілилися залежно від її виду. Найнижчі оцінки вітчизняні експерти дали стану галузевої і вузівської науки (1,8 і 2,4 бали за 5-бальною шкалою, де «1» означає дуже поганий, а «5» — дуже добрий стан), найвищі — академічній науці і тим галузям, у яких працюють експерти (3,1 і 3,3 бали). Науку в цілому оцінили на рівні 2,5 бали за 5-бальною шкалою [31].

Чинники, що стримують розвиток вітчизняної науки. Відповідаючи на відкрите запитання «Назвіть основні чинники, що стримують, на Вашу думку, розвиток вітчизняної науки?», експерти мали можливість назвати необмежену кількість чинників. Загалом отримали 137 відповідей. Названі експертами чинники згрупували для зручності аналізу у кілька змістових блоків: соціально-економічні чинники, соціально-політичні, інституційні, соціокультурні та ін. Отже, на думку експертів, розвиток вітчизняної науки стримується передусім соціально-економічними чинниками, головне місце серед яких посідають фінансові питання. Друге місце посіли соціально-політичні та інституційні чинники, третє — соціокультурні причини. Різноманітні за змістом чинники ми об'єднали в групу «інші» [31].

Ставлення до вітчизняної науки з боку держави, суспільства, ЗМІ, бізнес-структур і зарубіжних наукових організацій. Переважна більшість експертів

вказали вкрай незадовільне ставлення держави до вітчизняної науки — 1,9 бали за 10-бальною шкалою, де «1» — вкрай незадовільне ставлення, а «10» — цілком задовільне. Більшість експертів вказали також на відсутність бажання бізнес-структур фінансово підтримувати вітчизняну науку — 2,0 бали (за 10-бальною шкалою, де «1» — відсутність бажання фінансово підтримувати вітчизняну науку, а «10» — готовність вкладати гроші в науку). Експерти негативно оцінили і ставлення ЗМІ до вітчизняної науки, зазначивши скоріше неадекватне висвітлення стану і ролі вітчизняної науки — 2,9 бали (за 10-бальною шкалою, де «1» — неадекватне висвітлення стану і ролі вітчизняної науки, а «10» — адекватне висвітлення стану і ролі вітчизняної науки) [31].

Що стосується ставлення суспільства до вітчизняної науки в цілому, на думку експертів, воно слабо розуміє роль науки — 3,8 бали (за 10-бальною шкалою, де «1» — повне нерозуміння ролі науки, а «10» — цілковите розуміння ролі науки). Хоча за даними моніторингу громадської думки переважна більшість населення України визнає визначальну роль науки в розвитку сучасного суспільства [31].

Прогноз стану науки в Україні на найближчі 5 років. Переважна більшість (26 із 36) експертів прогнозує погіршення стану науки. Позитивний прогноз дають лише 7 експертів, троє стверджують, що стан науки в Україні в найближчі 5 років не зміниться.

Основними причинами, що призведуть до погіршення стану науки в Україні є : 1) відсутність стратегічного бачення розвитку вітчизняної науки; 2) затяжна економічна і політична криза. Розпочалися незворотні процеси: старіння кадрів, втрата престижу науковця, відсутність обладнання; 3) недостатнє фінансування наукових досліджень; 4) погана організація науки. Серед факторів, які можуть забезпечити реальне поліпшення стану науки в країні є розширення співпраці з іноземними вченими, знання англійської мови і використання можливостей Інтернету. Очікування змін на краще у сфері науки також пов'язується зі створенням Національної ради з питань розвитку науки і технологій та Національного фонду досліджень[31].

Висновки до розділу 1

Наука — це особлива форма людської діяльності, яка склалася історично і має своїм результатом цілеспрямовано відібрані факти, гіпотези, теорії, закони й методи дослідження. Головною особливістю науки є отримання нових знань, доведення їх істинності і використання їх у практичному освоєнні світу.

У ХХІ столітті наукове знання – це не лише величезна продуктивна сила, це своєрідний інструмент влади .

Наука як соціальний інститут або форма суспільної свідомості являє собою певну систему норм, цінностей і взаємозв'язків між науковими організаціями і членами наукового співтовариства, це сукупність великої кількості дослідницьких інститутів, організацій, які діють як у межах окремої країни, так і на міжнародному рівні.

Сучасна наука стала локомотивом людської історії. Вона надала їй безпрецедентний динамізм, представивши людині величезну додаткову інтелектуальну силу знань, яка здатна різко збільшити масштаби і характер перетворювальної діяльності людей. Виробництво нових знань – це важливий засіб для підтримки і саморозвитку людського суспільства, та й кожного окремого індивіда. Це стало можливим тоді, коли наука перетворилася на особливий соціальний інститут, що об'єднує всі знання – природничо-наукові, технічні, гуманітарні, суспільні в інтересах усього людства.

Прогрес сучасного суспільства без розвитку науки просто неможливий. Саме наука та освіта формують суспільство і забезпечують його розвиток, оновлення, осучаснення і вдосконалення, виробляють та поширюючи наукові знання, дають суспільству нові технології, нові джерела енергії, нові можливості для підвищення рівня життя і переходу на якісно новий рівень існування [31,с.73].

На сьогодні наука за браком фінансування, без належної підтримки держави втрачає визнані світом наукові традиції і темп свого розвитку. І це відбувається в той час, коли попит на вироблене наукою знання невпинно зростає.

В умовах сьогодення недооцінюється роль наукового потенціалу у суспільному поступі України, інтелектуалізації її національної економіки і менеджменту та як чинника інноваційно-технологічного прориву у промисловому секторі. Свідченням цього є негативний тренд середньорічного приросту працівників наукових організацій, стрімке зменшення самих наукових установ, незадовільнені тенденції використання інтелектуальних та науково-технічних ресурсів у господарській діяльності [54, с.84].

На найближчі 5 років можливо погіршиться стану соціогуманітарних наук в Україні. Причинами, що призведуть до погіршення стану науки є такі:

1) вітчизняна наука давно випала з переліку державних пріоритетів національного розвитку. Беручи до уваги досвід останніх 25 років, цей процес є майже незворотним. У країні відсутні політичні кола, зацікавлені в розвитку вітчизняного науково-технічного потенціалу;

2) Економічна і політична криза. Стан кризи настільки глибокий, що треба починати змінювати не науку, а суспільство, а це за короткий термін неможливо;

3) У зв'язку з паралічем економіки і надзвичайно високим зовнішнім боргом країни наука буде фінансуватися за залишковим принципом;

4) Наука перестала відігравати роль соціального ліфту, існуюча організація науки не спроможна забезпечити пристойний рівень життя науковцям, особливо молодим.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРІЯ, ІДЕОЛОГІЯ І ПРАКТИКА ДЕРЖАВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

2.1 Соціальний статус молодого науковця та його аналітична характеристика

Молоді науковці як співтовариство становить невід'ємну частину суспільства, а значить і є соціальним феноменом. Науковці представляють собою не тільки спільноту певного віку, але й специфічне соціально-демографічне утворення, що характеризується, з одного боку, властивими йому психолого-фізіологічними особливостями, навчальної підготовкою і включенням в суспільне життя, в соціальні механізми, а з іншого боку – вони є особливою субкультурою, безпосередньо взаємодіючою з соціодуховним середовищем, в якому воно живе і реалізує свої потреби.

Особливість такої соціальної групи, розкривається завдяки розумінню її як мобільної групи, метою діяльності якої є організована за певною програмою підготовка до виконання високих професійних і соціальних ролей у матеріальному і духовному виробництві.

Науковці – це соціальна група, яка займається фундаментальними науковими дослідженнями, науковою і науково-технічною, науково-педагогічною, науково-організаційною і інтелектуально творчою діяльністю, яка « спрямована на одержання і використання нових знань у всіх галузях техніки і технологій. Її основними формами (видами) є науково-дослідні, дослідно-конструкторські, проектно-конструкторські, технологічні, пошукові та проектно-пошукові роботи, виготовлення дослідних зразків або партій науково-технічної продукції, а також інші роботи, пов'язані з доведенням наукових і науково-технічних знань до стадії практичного їх використання» [43,с.1].

«Молодий вчений — це вчений віком до 35 років, який має вищу освіту не нижче другого (магістерського) рівня, або вчений віком до 40 років, який має науковий ступінь доктора наук або навчається в докторантурі » [43]. Згідно з офіційною статистикою, частка молодих науковців до 40 років є в Україні досить незначною — приблизно 35 % в 2015 році, а частка наймолодшої вікової групи до 29 років складає лише 15 %.

Молоді науковці за характером своєї діяльності, поглядами, ціннісними орієнтаціями дуже близькі до інтелігенції. Інтелігенція, а точніше та її частина, яку називаємо інтелектуальною елітою, відіграє основну роль у продукуванні й трансляції ціннісно-нормативних орієнтацій того чи іншого суспільства. Молоді вчені – резерв формування інтелектуальної еліти і двигун розвитку як економічного, так і духовного потенціалу українського суспільства. Здобуття вищої освіти розширює соціальний вектор цієї соціально-культурної спільності, яка характеризується тільки її властивими рисами і приналежність до якої вимагає від молодих людей певних скоординованих дій у напрямку самоосвіти і самовиховання.

Це люди, яким властивий креативний тип мислення. Серед усіх вікових груп науковців саме молодь має необхідні якісні риси для інноваційної діяльності, генерації та впровадження корисних інноваційних ідей [6,с.3].

«Молодь у віці до 29 років має суттєві перевага, порівняно зі старшими віковими категоріями працездатного населення, а саме: кращі показники фізичного здоров'я та витривалості, порівняно високий загальноосвітній рівень і найбільша мобільність для оволодіння новими знаннями та навичками »[5,с.66].

Молоді вчені найбільш зацікавлені у подальшій розбудові наукової сфери України, зокрема її академічної складової. В трудових колективах молодь відіграє роль каталізатора змін, породжує стимулюючі ефекти, оскільки вона менш обвантажена стереотипами та з метою самореалізації рішуче розпочинає дослідження в нових галузях, а в традиційних галузях намагається

використовувати новітні методи та підходи, захищає науку від надмірного консерватизму.

Нині Україна переживає глибоку кризу, яка особливо негативно впливає на наукову сферу. «Одним із негативних наслідків кризи є вплив молоді з науки в інші види діяльності всередині країни або за кордон, у тому числі для працевлаштування в наукові установи інших країн. Вплив молоді з науки є як частиною загальних міграційних процесів, які, за умови їх добровільного характеру, формуються передусім під дією економічного чинника (відсутність працевлаштування та низька оплата праці)» [11, с.5], так і «інтелектуальної еміграції». «Що стосується схильності до еміграції загалом, то соціологи відмічають сильні міграційні очікування саме серед молоді: 65% молодих українців (серед студентів – 70%) виявили бажання поїхати за кордон саме для працевлаштування, ще 14% повідомляють про можливість назавжди залишити свою батьківщину» [2, с.110–111].

На початку трудової діяльності молоді вчені отримують заробітну плату нижчу, чим працівники, які давно працюють. Виникає суперечність між оплатою праці «старих» і «молодих» науковців. «Старі» науковці з нижчим рівнем продуктивності та здатністю генерувати інноваційні ідеї, отримують вищу оплату праці, враховується доплата за науково – педагогічний стаж. У молодих науковців рівень кваліфікації відповідає високому інноваційному потенціалу[6, с.4].

Головними причинами, що заважають цій категорії робочої сили займатися інноваційною працею: важкість адаптації у виробничому середовищі серед більш дорослих працівників, занадто низький рівень заробітної плати на початку трудової діяльності після закінчення ВУЗ, падіння престижу інтелектуальної праці, затягування професійного зростання та просування за службовою ієрархією, низька матеріальна забезпеченість та відсутність умов для створення власної сім'ї [6,с.5].

Низька заробітна плата є однією з передумов низького рівня життя молоді, що спричинює незадовільний стан харчування і здоров'я, не спонукає

до самореалізації та активного творчого життя, залучає молодь до малоефективної праці, що деформує її ціннісні орієнтири та призводить до професійної деградації, втрати нею цінностей професіоналізму, сприяє проявів зневіри мати цікаву і змістовну роботу, сприяє перерозподілу наукових працівників до інших секторів економіки [6,с.5].

В умовах глобалізації суспільства і інформаційних технологій, соціальний вік молодих людей починає випереджати фізіологічний. Відбувається більш раннє їх «дорослішання», тобто інтеграція молодого покоління в структури суспільства та виконання ним соціальних ролей, які до недавнього часу покладалися на старші вікові групи. З іншого боку, світові тенденції соціального розвитку свідчать, що кожне нове молоде покоління в процесі цивілізаційного розвитку повинно опанувати все більший обсяг інформації і знань. Це, в свою чергу, подовжує освітній період та процес соціального становлення молоді. Як наслідок, виконання соціальних ролей у повному обсязі зміщується в часі.

Про актуальність цієї проблеми на сучасному етапі свідчить і те, що вікова самосвідомість залежить від напруги в суспільстві, наповненість життя подіями. Вивчаючи молодь науки та тенденції, що мають місце в цьому середовищі, необхідно враховувати істотні зміни, що відбулися в самому суспільстві: трансформацію його основних інститутів, основних характеристик та сенсотворних цінностей. Всі ці процеси (як в суспільстві в цілому, так і у наукових установах) по-своєму переломлюються в життєдіяльності суспільства і людини.

Духовний світ молодих науковців вже сформований. Сьогодні молодь виступає активною силою політичних змін і не залежно від того, які цінності вона вносить у ці зміни, яку культуру впроваджує. Це покоління національно свідоме, патріотично-налаштоване, готове взяти на себе відповідальність за розвиток і збереження духовності та культурних здобутків української держави. 21 листопада 2013 року молодь Києва вийшла на площу обстоювати права

людини . Ця боротьба розпочата молоддю за свої права одержала назву Революція Гідності.

Сімейні цінності є одними з найважливіших у системі цінностей молодих науковців. Їх погляди на сім'ю і шлюб, дітей, гендерні відносини є більш традиційними, ніж прийнято вважати на побутовому рівні. Сім'я як базовий інститут суспільства й основний осередок відтворення населення функціонує на засадах взаємодії різних поколінь, їх солідарності та взаємодоповнення. Однак майбутнє сім'ї залежить від молоді, насамперед від системи її життєвих цінностей та орієнтацій, поглядів і на шлюб і сім'ю, на форми шлюбу й гендерні відносини, на внутрішньо сімейні стосунки.

В останні роки для молодих науковців, і молоді взагалі, характерним є укладання шлюбів у більш зрілому віці. Більша частина юнаків і дівчат відкладає шлюб до закінчення періоду навчання в аспірантурі, захисту дисертації, до досягнення бажаного соціального статусу в суспільстві.

Значна частина молоді налаштована на шлюб, народження дітей, хоча погляди на форми шлюбу та бажану кількість дітей у родині досить різноманітні. Сімейні орієнтації молодих людей поєднуються з бажаннями професійної самореалізації, матеріального добробуту та економічної незалежності.

Важливим показником життєвого рівня молодих вчених є стан забезпечення належними умовами проживання.

Молоді науковці – це, як правило, молодь, яку відрізняють від інших верств і прошарків населення віком, соціальним, психологічним і духовним чинником. Спільноті молодих вчених властиві ті ж риси, що і молоді взагалі. Разом з тим науковці – особлива соціальна група, яка має свої власні, тільки їй притаманні характеристики. Це професійна культура особистості, яка охоплює індивідуальні стратегії та засоби розв'язання певних завдань професійної діяльності, широкий світогляд, модельне мислення, конкретно предметні знання, уміння і навички, праксеологічний елемент, організована діяльність праці, комунікабельність, саморозвиток, креативність, інформативність тощо.

Зосередженні у певному просторі, в містах, що породжує багатоманіття групових інтересів, специфічну субкультуру науковців.

Отже, для молодих науковців характерним є інтенсивність та широта контактів і зв'язків з різними громадськими та професійними групами населення. Вони є членами вчених рад, директоратів, ректоратів, керівниками факультетів і кафедр(у рамках науково-дослідних організацій та університетів), входять в склад наукових асоціацій, громадських об'єднань науковців дослідників. Система наукових комунікацій, які охоплюють науковців у формі наукових заходів – конгреси, форуми, конференції, семінари, круглі столи, наукові пікніки і наукові видання: журнали, збірники статей, монографії, дисертації, інформаційно-аналітичні видання.

2.2 Мета, завдання і зміст державної політики щодо підтримки молодих науковців

Зміст державної політики, щодо підтримки молодих науковців, передбачає визначення чіткої мети і конкретної задачі, які потрібно вирішувати у різних галузях з метою розв'язання суспільних проблем вчених. Для практичного вирішення даного завдання державою розробляється методика (методи і форми), визначаються органи державної влади, які відповідають за реалізацію і впровадження в життя даної політики.

« Рівень розвитку науки і техніки є визначальним чинником прогресу суспільства, підвищення добробуту громадян, їх духовного та інтелектуального зростання. Цим зумовлена необхідність пріоритетної державної підтримки розвитку науки як джерела економічного зростання і невід'ємної складової національної культури та освіти, створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері наукової і науково-технічної діяльності, забезпечення використання досягнень вітчизняної та світової науки і техніки для задоволення соціальних, економічних, культурних та інших потреб» [43, с.1] .

Основним нормативним документом, який врегульовує відносини у сфері науки є Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність». «Цей Закон визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку у сфері наукової і науково-технічної діяльності, створює умови для провадження наукової і науково-технічної діяльності, задоволення потреб суспільства і держави у технологічному розвитку шляхом взаємодії освіти, науки, бізнесу та влади» [43, с.1].

Мета державної політики в галузі науки –врегулювання відносин, пов'язаних з провадженням наукової і науково-технічної діяльності, створення умов для наукових досліджень, використання їх результатів для забезпечення розвитку суспільства. А завданнями є : формування, збереження і збагачення творчого потенціалу, забезпечення економічних, соціальних та правових гарантій наукової і науково-технічної діяльності і свободи наукової творчості.

Одним із напрямків державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності є створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері наукової і науково-технічної діяльності.

На початку 1990-х років Україна отримала у своє розпорядження потужну промисловість та розгалужену мережу освітніх та наукових установ зі справжньою армією вчених, які мали визнані у світі наукові здобутки. За даними офіційної статистики, в нашій державі кількість організацій, які виконували наукові дослідження й розробки, становила 1344, а кількість науковців — 313079 осіб. Протягом всього періоду незалежності ми спостерігали скорочення цих двох показників, і на 2015 рік вони становили 978 організацій та 63864 осіб [24,с.1].

Завданням держави на сучасному етапі щодо збереження і розвитку наукового потенціалу країни є збереження та ефективно відтворення наукового кадрового потенціалу, дальший розвиток провідних наукових шкіл, створення належних умов для успішної наукової праці, підготовка наукової молоді і створення умов для закріплення талановитої молоді у сфері науки.

Після періоду відносної стабілізації та певного поліпшення основних показників кадрового потенціалу України, що припав на 2000 - 2010 роки, протягом останніх двох-трьох років у сфері науки позначилися окремі негативні тенденції. На 8,9 % зменшилося поповнення наукових установ спеціалістами з повною вищою освітою (з 1129 до 1029). Кількість молодих вчених в установах науки зменшується.

Головна причина скорочення чисельності учених та деградації науки – це нестача фінансування. Законом України "Про наукову і науково-технічну діяльність" визначено, що держава забезпечує бюджетне (базове та програмно-цільове) фінансування наукової та науково-технічної діяльності у розмірі не менше 1,7 % від ВВП України [43], проте реальне фінансування державою науково-технічної сфери постійно скорочується і знаходиться значно нижче критичного рівня 0,9 % від ВВП. За даними ЮНЕСКО в Україні загальний рівень фінансування наукової і науково-технічної діяльності у розрахунку на одного дослідника приблизно в шість разів нижчий, ніж у США та Німеччині, у п'ять разів - ніж в Японії і в 1,3 рази - ніж в Росії.

Резервом відтворення наукового потенціалу є робота аспірантури і докторантури. Чисельність аспірантів за останні роки зменшується переважно за рахунок заочної аспірантури, яка втрачає популярність, а у 2013 році різко скоротився прийом до аспірантури внаслідок недостатньої кількості претендентів.

Таблиця 2.1

Динаміка чисельності аспірантів очної та заочної форм навчання за 2014 -2017 роки.

	31.12.2013	31.12.2014	31.12.2015	31.12.2016
Аспіранти	2349	2045	1855	1500

Джерело: Відділ наукових і керівних кадрів НАН України

Молоді люди неохоче йдуть у галузь, де заробітна плата (на початковий період) є невисока. Молодий науковець, який ще не став доктором наук і не має відповідної ставки і доплати за вислугу років, не може розраховувати на гідну оплату праці. Тому вони шукають додаткову роботу на шкоду науковій діяльності або працюють над своїм кар'єрним зростанням у межах цієї системи, шукають гранти з-за кордону або просто виїжджають за кордон.

Відтік за кордон, так і в комерційній структурі наукової молоді є однією з найбільш гострих кадрових проблем. Трудова мотивація молоді ґрунтується на пріоритетах матеріальної зацікавленості, бажанні мати високий дохід для досягнення суспільної незалежності, задоволення потреб у забезпеченні гідного рівня життя [6, с.5].

Великою проблемою у наукових установах, що стимулює відтік кадрів – відсутність перспективи кар'єрного зростання у молодих науковців.

Ще однією значною проблемою для молодих науковців, яка призводить до відтоку кадрів з науки, є те, що вони являються однією з найменш соціально захищених категорій вчених. Відсутність наукового стажу, дітей, посади, досвіду роботи, призводить до того, що при реорганізації установ чи скороченні чисельності штатів молоді вчені стають першими кандидатами на вивільнення.

Окремою проблемою є житло. Несприятливі житлово-побутові умови негативно впливають на самопочуття та самооцінку молоді, перешкоджають створенню власної родини, що може віддзеркалюватися на здібності молодих вчених повноцінно займатися наукою. Через низькі зарплати молоді вчені не мають змоги орендувати чи купувати житло, якщо вони не мають додаткового джерела заробітку. Існуюча система гуртожитків – також не вирішує житлову проблему через недостатність місць, погані умови для проживання, наявні корупційні схеми поселення.

Відтворення наукових кадрів та знання є основним чинником сталого розвитку науково-технічного потенціалу держави. Україна, яка реалізує інноваційно - технічний тип розвитку, знання стають головним нематеріальним

активом, впливають на зростання обсягів виробництва, підвищення якості продукції та послуг, забезпечення конкурентоспроможності країни та прискорення соціального прогресу.

Проблема наукової молоді є дуже актуальною на сьогодні. Науковці формуються в наукових колективах протягом багатьох років, причому ключову роль відіграє індивідуальне навчання під керівництвом досвідчених фахівців.

Старіння наукових кадрів становить загрозу інтелектуальній спадковості поколінь, призводить до втрати наукових шкіл, наукового кадрового потенціалу держави [6, с.4]. Заходи для закріплення в науці вчених молодшого та середнього віку могли покращити вікову структуру кадрового потенціалу.

Система державної підтримки розвитку інтелектуального потенціалу на загальнонаціональному рівні передбачає активізувати роботу установ з підготовки наукових кадрів в магістратурі, аспірантурі та докторантурі, ініціювати прийняття законодавчих актів, спрямованих на створення більш привабливих умов праці для вчених, покращити ситуацію з оплатою праці та стипендій, поліпшення забезпечення житлом наукових працівників.

Для закріплення молоді в науці держава повинна реалізувати ефективну кадрову політику, яка забезпечить розвиток провідних наукових шкіл, стимулюватиме професійне зростання, створювати умови для ротації кадрів і посадового зростання науковців, покращити роботу з підготовки резерву керівних кадрів в наукових установах, здійснювати заходи із залучення до установ науки талановитої молоді, шляхом розвитку та розширення системи її цільової фінансової підтримки, забезпечувати доступ молоді до сучасного наукового обладнання, створювати умови для міжнародних обмінів молодими науковцями;

Поновлення кадрового потенціалу досягається шляхом якісних змін: підвищення у раціональних розмірах питомої ваги наукових працівників (дослідників) у загальній чисельності працівників, а також збільшення абсолютної чисельності молодих вчених, докторів та кандидатів наук і

підвищення їх питомої ваги у загальній кількості наукових працівників (дослідників).

«Престиж наукової праці великою мірою залежить від належної оцінки суспільством важливої ролі науки у житті держави, від того, наскільки знання і технології сприймаються в країні як джерело прогресу. Низький рівень використання реальним сектором економіки України сучасних наукових досягнень формує хибне уявлення суспільства щодо можливостей вітчизняної науки. Як свідчать дані соціологічних моніторингів, населення України у своїй більшості сумнівається в реальних перспективах її інноваційного розвитку найближчими роками і вважає професію вченого непрестижною » [49].

Популяризація науки та престижність професії науковця – один з напрямків державної політики. Тривалий час наука для пересічного українця залишалася «закритою» сферою. Комунікація між вченими та суспільством була мінімальною. Звідси - відсутність розуміння у багатьох громадян та представників влади чим займаються науковці та навіщо держава має вкладати кошти у науку. Лише декілька років тому почали створюватися поляризаційні проекти – форуми, круглі столи, конференції, виставки, семінари , прес-конференції, брифінги, презентації , наукові пікніки, дні науки інші заходи, спрямовані на ознайомлення широкої громадськості з результатами досліджень учених. Наука почала популяризуватися активними молодими вченими, як ініціатива «знизу».

Інтеграція вітчизняного сектору наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок у світовий науковий та Європейський дослідницький простір, міжнародне наукове і науково-технічне співробітництво наукових установ України останніми роками постійно розширюється. Оновлюється договірна база, яка забезпечує двостороннє співробітництво установ із зарубіжними та міжнародними науковими центрами. На сьогодні чинними є 118 угод з академіями наук, державними установами, університетами та промисловими компаніями близько 50 країн світу [49]. Тільки Академія Наук представляє Україну у майже 40 міжнародних

організаціях, зокрема Міжнародній раді з питань науки (ICSU), Міжнародній асоціації академій наук (МААН), Міжнародному союзу академій гуманітарних та соціальних наук (IUA), Всеєвропейській федерації академій наук (ALLEA), бере активну участь у міжнародних наукових програмах ЮНЕСКО, забезпечує науковий супровід реалізації в Україні Стратегії Європейського союзу для Дунайського регіону. НАН України та її провідні установи співпрацюють з низкою міжнародних наукових об'єднань та центрів[49].

Розвиток двостороннього наукового співробітництва значною мірою сприяє налагодженню багатосторонньої співпраці. Реалізація результатів досліджень на зарубіжних ринках, яка підтримується презентаціями досягнень на міжнародних виставках, ярмарках, форумах знаходить своє відображення у численних зовнішньоекономічних зв'язках. Відсутність окремої академічної бюджетної програми із забезпечення міжнародного наукового та науково-технічного співробітництва суттєво обмежує подальший розвиток міжнародних зв'язків Академії, належне представлення за межами держави її наукового потенціалу, ускладнює виконання фінансових зобов'язань, що впливають з її членства у міжнародних наукових організаціях [14; 49].

У зв'язку з обмеженим бюджетним фінансуванням ускладнюється й дотримання партнерських зобов'язань наукових установ України за угодами щодо обміну молодими вченими в рамках виконання спільних проектів.

Чинне законодавство фактично забороняє здійснення довготривалих (понад 2 місяці) стажувань і відряджень для проведення спільних досліджень у провідних наукових центрах за межами України без втрати робочого місця, що створює тенденцію "витоку мізків" з НАН України. Відсутні також механізми залучення закордонних фахівців до спільних робіт в установах НАН України на тривалий період [49].

Пріоритетними завданнями і напрямками державної політики щодо підтримки молодих науковців на сучасному етапі є :

- 1.Налагодження співробітництва вітчизняної науки з міжнародними організаціями.

2. Сприяти співпраці українських вчених з світовим науковим співтовариством.
3. Співпрацювати з країнами СНД в напрямку інноваційного співробітництва.
4. Реалізовувати на світових ринках наукової продукції вітчизняні наукові розробки.
5. Забезпечити участь молодих вчених у міжнародних наукових та науково-технічних програмах і проектах.
6. В провідних наукових центрах світу стажувати українських учених.
7. «Розширення наукового співробітництва з провідними міжнародними науковими центрами, які визначають найновітніші напрями розвитку наукових досліджень, в тому числі за спільними програмами та конкурсами проектів зі спільним фінансуванням»[49].

2.3 Система матеріальних допомог молодим науковцям з боку держави

Стратегічний ресурс держави, який визначає подальший розвиток країни – молодь. Розвиток інтелектуального, творчого потенціалу, підтримка молодих науковців має позитивно вплинути на зростання можливостей їх реалізації у суспільстві. Держава повинна сприяти становленню молодих науковців.

Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» – нормативний документ, що регулює систему взаємовідносин у науковій сфері, положення якого визначають матеріальні і моральні стимули забезпечення престижності та зумовленої суспільними потребами пріоритетності цієї сфери людської діяльності, залучення до неї інтелектуального потенціалу нації, економічні, соціальні та правові гарантії наукової і науково-технічної діяльності, свободу наукової творчості; основні цілі напрями та принципи державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності.

Основним інструментом державної політики щодо підтримки молодих науковців і обдарованої молоді виступають програми. Першим таким документом стала Програма роботи з обдарованою молоддю на 2001 – 2005 роки. Ця Програма передбачала створення умов для реалізації здібностей обдарованої молоді, розвитку інтелектуального і творчого потенціалу українського народу. Основних заходів у цьому напрямку, які передбачені програмою – це проведення молодіжних олімпіад, конкурсів, фестивалів, наукових конференцій, виставок творчих робіт студентів і молодих науковців. Ця програма охопила весь комплекс проблем, які виникли з науково - методичним забезпеченням, пошуком, навчанням, вихованням і розвитком талантів та забезпеченням їй соціально - правових гарантій. створення системи адресної підтримки молодих науковців, забезпечення поліпшення соціально-побутових умов проживання в гуртожитках, сприяння працевлаштування молодих спеціалістів через молодіжні центри праці, розробка законодавчої бази.

В листопаді 2003 року було прийнято «Загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004 – 2008 роки. Ключові аспекти – це зміцнення методологічної та матеріально-технічної бази закладів освіти, соціальна підтримка та допомога молоді, яка навчається, підтримка молодих науковців, сприяння міжнародному співробітництву у сфері освіти. Цією програмою також передбачалося створення умов для наукової та науково - технічної діяльності, формування системи підтримки молодих науковців, запровадження системи цільового забезпечення талановитої студентської молоді працевлаштуванням у наукові установи.

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2006 року № 202 було прийнято Концепцію державної програми роботи з обдарованою молоддю на 2006 – 2010 роки. Цей документ посилив спрямованість на активізацію діяльності щодо координації зусиль усіх учасників виявлення, навчання та розвитку обдарованої молоді, розроблення відповідних програм у державному і недержавному секторах.

Створення умов для інтелектуального самовдосконалення молоді у перспективі до 2020 року закріплено в Державній цільовій соціальній програмі «Молодь України» на 2015 – 2020 роки. Програмою передбачено обсяги фінансування та проведення всеукраїнських та міжнародних акцій, фестивалів, концертів, конкурсів.

Одним із найбільш впливових і дієвих засобів стимулювання, заохочення та матеріальної допомоги молодим вченим є надання різних видів академічних стипендій, грантів та премій за досягнення і наукові здобутки.

Протягом років незалежності з метою стимулювання та заохочення молодих вчених засновано значну кількість видів академічних стипендій Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України, іменні стипендії, іменні або персональні стипендії навчального закладу. Окрему групу стипендій галузевого характеру передбачено для аграріїв, науковців Національної гірничої академії України. До академічних стипендій імені видатних українців належать стипендії імені Ярослава Мудрого, М.С.Грушевського, Олесея Гончара, В.А.Івашка, В.М.Чорновола, В.Гетьмана, М.Амосова, Ігоря Курчатова, М.О.Посмітного, вчених – садівників Симиренків, П.С.Нахімова.

Стипендії молодим вченим призначаються з метою додаткового фінансування. Це стимули для проведення ними фундаментальних досліджень з пріоритетних напрямів науки. Право на отримання стипендії має науковець, якому за станом на 1 червня поточного року не виповнилося 35 років.

Академічними стипендії, засновані Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України (у тому числі іменні), які призначаються учням, студентам, курсантам невійськових вищих навчальних закладів, аспірантам за результатами навчання за певним освітнім (освітньо-кваліфікаційним) рівнем.

Академічні стипендії Президента України призначаються студентам-відмінникам ВУЗ та аспірантам, які найбільш відзначилися в навчальній та науковій роботі. Призначення академічних стипендій Президента України

здійснюється двічі на рік за результатами екзаменаційної сесії протягом місяця після її закінчення, аспірантам – один раз на рік [35].

Молодим ученим, які успішно захистили докторські дисертації або підготували матеріали для захисту докторської дисертації і подали на розгляд вченої ради, призначаються іменні стипендії Верховної Ради України найталановитіших молодим ученим.

Кабінетом Міністрів України засновані стипендії для молодих учених.

За досягнення у різних сферах життєдіяльності і заохочення талановитої молоді введено надання премій та грантів.

За видатні досягнення молодих вчених в галузі природничих, технічних та гуманітарних наук, які сприяють дальшому розвитку науки, суспільному прогресу і утверджують високий авторитет вітчизняної науки у світі присуджується премія Президента України .

« З метою сприяння розвитку вітчизняної науки і техніки, активізації участі талановитих молодих учених у проведенні міждисциплінарних фундаментальних і прикладних наукових досліджень та науково-технічних розробок, інноваційному розвитку держави, підвищенню престижу наукового працівника та його ролі у суспільстві Верховна Рада України з 1 січня 2008 року заснувала 20 Премій Верховної Ради України найталановитішим молодим ученим в галузі фундаментальних і прикладних досліджень та науково-технічних розробок . Премія присуджується щороку, а її розмір становить 20 тис. гривень кожна » [33]. Дану премія в 2019 році відмінено.

В 2019 році « з метою розвитку вітчизняної науки і техніки, покращення підтримки молодих вчених, створення додаткових можливостей і стимулів для проведення ними фундаментальних і прикладних наукових досліджень та науково-технічних розробок з пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, підвищення престижності Премії Верховної Ради України молодим ученим Верховна Рада України заснувати 30 премій Верховної Ради України. Розмір кожної з них становить шістдесят прожиткових мінімумів для працездатних осіб. Премію Верховної Ради України молодим ученим щороку присуджується

молодим ученим – громадянам України віком за отримані вагомі наукові здобутки під час проведення фундаментальних або прикладних наукових досліджень» [36].

За особливі досягнення розвитку молодіжних ініціатив на місцевому рівні присуджується премія Кабінету Міністрів України. Премія присуджується особам віком до 35 років за досягнення у розбудові України протягом календарного року, що передує її присудженню. При цьому можуть також враховуватися досягнення кандидата на присудження Премії за попередні роки. Щороку присуджується до 20 Премій у розмірі 50 тис. гривень кожна [34].

Щороку президія НАН України присуджує 14 премій для молодих вчених і 14 премій для студентів ВУЗ за роботи в галузі природничих, технічних і соціогуманітарних наук. За кращі наукові роботи, за відкриття і винаходи окремим авторам або колективу авторів присуджуються премії НАН України.

Гранти Президента України для підтримки наукових досліджень молодих учених — фінансова підтримка державою молодих науковців України, що надається з метою вирішення їхніх актуальних проблем, забезпечення активної участі науковців у реалізації державної політики у сфері наукової та науково-технічної діяльності, збереження і розвитку інтелектуального потенціалу. Максимальний розмір кожного гранту не перевищує: 90 000 грн. для докторів наук, вік яких не перевищує 35 років, 75 000 грн. для докторантів, вік яких не перевищує 33 років і 60 000 грн. для кандидатів наук, вік яких не перевищує 30 років [35].

В Україні створено Національний фонд досліджень, що вже з 2019 року має розпочати грантову. Його основним завданням є фінансова інвестиція фундаментальних наукових досліджень, прикладних наукових досліджень і науково-технічних експериментальних розробок. Кошти Фонду формуватимуться за рахунок коштів державного бюджету, добровільних внесків і іноземних донорів., а також інших не заборонених законодавством джерел. Національний фонд досліджень працюватиме за такими основними напрямками: безпосередньо виконання наукових досліджень та розробок,

сприяння науковій співпраці, науковій мобільності, наукове стажування учених, в тому числі і в інших країнах, розвиток матеріально-технічної бази наукових досліджень і розробок, розвиток дослідницької інфраструктури, підтримка проектів молодих вчених, популяризація науки.

Висновки до розділу 2

Молоді науковці – це соціальна група людей, яка об'єднує дослідників науки у процесі продукування знань в рамках академічної та університетської науки. Для них є характерна система специфічних соціальних ролей та механізмів професійної соціалізації, які включають людей із науковими, креативними здібностями в сферу наукової діяльності. Працюють вони в основному в наукових організаціях, які концентрують і використовують необхідні матеріально – технічні, фінансові та інші необхідні ресурси для науково - дослідницької діяльності і наукової інтеграції.

Недостатність популяризації науки та низький рівень престижності професії науковця, що склалась із молодими вченими, є критичною. Адже від того, наскільки багато молоді буде іти в науку залежить розвиток цієї сфери.

Наука опинилася у ситуації – коли держава не в змозі у повному обсязі забезпечити її потреби, а взаємодія із бізнесом – знаходиться на зачатковому рівні.

Закріплення молодих науковців в науці – головна мета держави. Низькі, відносно прожиткового мінімуму, зарплати молодих науковців, які не мають стажу роботи (чи мають лише – мінімальний стаж), наукового ступеня, не обіймають наукової посади та складна економічна ситуація є ключовим фактором якій змушує науковців залишати науку. Через недостатнє державне фінансування наукових установ науковці, в тому числі молодь, переводяться на неповний робочий день, що ще більше зменшує їхні заробітні плати. Багато вищих навчальних закладів в останні роки припиняють роботу на зимовий

період з метою “ економії коштів на опалення ”, а науково-педагогічні та наукові працівники змушені йти у відпустку за власний рахунок.

Наявна система державних заохочень – академічні стипендії, стипендії для молодих вчених, а також різні премії та гранти не вирішують питання недофінансування. Адже їхні розміри невеликі, надаються на певний (невеликий термі) або виплачуються одноразово і призначаються не всім науковцям.

Академічна стипендія Президента України студентам вищих навчальних закладів та аспірантам призначається студентам-відмінникам й аспіранти, які найбільше відзначилися в навчальній та науковій роботі. Розмір стипендії для аспірантів дорівнює посадовому окладу викладача стажиста, збільшеному на 25%. Дана стипендія виплачується щомісячно протягом року.

Академічна стипендія Кабінету Міністрів України призначається тільки 35 аспірантам у розмірі посадовому окладу викладача-стажиста, збільшеному на 25%. Академічна стипендія призначається щорічно і виплачується щомісячно протягом року.

Премія Президента України отримують щорічно 40 науковців Її розмір у розмірі 20 тис. грн. Премія Верховної Ради України найталановитішим ученим в галузі фундаментальних і прикладних досліджень та НТР - 20 науковцям у розмірі 20 тис. грн. Премія Кабінету Міністрів України за особливі досягнення молоді у розбудові України призначається 60 науковцям у розмірі 2,15тис.грн. кожна. Премія Національної академії наук України (НАН) для молодих учених і студентів вищих навчальних закладів за кращі наукові роботи призначається 14 науковцям у розмір – 3 тис. Щороку 20 грантів Президента України отримують доктори наук у розмірі 150 тис. грн.і 100 грантів НАН України виграють молоді учені на реалізацію проектів науково-дослідних робіт у розмірі 54 тис. грн. кожний.

Молоді вчені, які знаходять гідну оплату своєї праці поза науковою сферою, стають "маргінальними" вченими, готовими піти з науки назавжди. Частковим вирішенням проблеми могла би бути система грантів

(загальнодержавних, регіональних, відомчих) на проведення досліджень для молодих вчених. Але й тут існують перепони. У вимогах конкурсу Державного фонду фундаментальних досліджень для молодих учених зазначено, що до участі в ньому допускаються молоді вчені віком (на час подання запиту): доктори наук – до 35 років, докторанти – до 33 років, кандидати наук – до 30 років (не включно!). Це суперечить нормі Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність».

Розділ 3

ТЕХНОЛОГІЯ НАРАХУВАННЯ НАУКОВОЇ ПЕНСІЇ

3.1. Принципи та умови нарахування наукових пенсій в Україні

Система пенсійного забезпечення в Україні є державною і основною складовою системи соціального захисту населення. Стаття 46 Конституції України гарантує всім непрацездатним громадянам України право на матеріальне забезпечення : «Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та у інших випадках , передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ та організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення»[13].

Період дев'яностих років ХХ ст. характерний для нашої держави масовим виїздом науковців за кордон. Причиною «наукової» еміграції були низька заробітна плата та пенсії наукових працівників.

Щоб запобігти процесам відтоку « мізків » 01.12.1998 року було прийнято Закон « Про внесення змін до Закону України «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності » метою якого було встановлення пенсій, що забезпечує престижність наукової праці та стимулює закріплення і поновлення працівників в галузі науки.

08.07.2011 р. прийнято Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи». Цим законом змінено механізм пенсійного забезпечення вченим.

Згідно з чинним законодавством науковці мають право на наукову пенсію , пенсію по інвалідності та у зв'язку з із втратою годувальника і за вислугою років.

Наукова пенсія призначається відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність». Умовами на призначення пенсії є досягнення пенсійного віку, наявності страхового і наукового стажу і звільненні з посади наукового (науково-педагогічного) працівника або укладення після досягнення пенсійного віку строкового трудового договору .

Наукова пенсія також призначається особам, які на час звернення за призначенням пенсії працювали на інших посадах, але мають науковий стаж згідно законодавства.

Пенсійний вік чоловіків - 62 роки, жінок – 60 років, страховий стаж для чоловіків – 35 років, для жінок – 30 років, наявність наукового стажу для чоловіків 20 років, для жінок – 15 років.

«До стажу наукової роботи зараховується час роботи на посадах наукових працівників,... час роботи на посадах науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів,... аспірантам, ад'юнктам і докторантам зарахованим за державним замовленням... роботи осіб, які мають науковий ступінь, за спеціальністю відповідно до групи спеціальностей галузі науки, за якою присуджено науковий ступінь; час роботи наукових (науково-педагогічних) працівників»[43]на виборних посадах в органах державної влади, партійних, профспілкових, комсомольських організацій, якщо цій роботі безпосередньо передувала і після неї слідувала наукова робота, « час навчання в аспірантурі, ад'юнктурі чи докторантурі за денною формою навчання,...час роботи на посадах науково-викладацького складу Національної школи суддів України, час навчання в аспірантурі за кордоном »[43], а також наукове стажування, у тому числі в іноземній науковій установі . Науковий стаж підтверджується записом в трудовій книжці і довідкою установи про рівень акредитації.

Пенсії науковим (науково-педагогічним) працівникам призначають в розмірі 60% суми заробітної плати наукового (науково-педагогічного) працівника, з якої сплачено страховий внесок. До розрахунку заробітної плати включається посадовий оклад, премія, доплати за наукові ступені і вчені звання, надбавка за стаж, доплата за наукову діяльність. Виплати на які не

нараховується єдиний соціальний внесок (ЄСВ) не враховують до розрахунку заробітної плати для призначення пенсії.

«Для обчислення заробітку під час призначення пенсії науковому (науково-педагогічному) працівнику враховується середня заробітна плата працівників, зайнятих у галузях економіки України, у тому числі в сільському господарстві, за три календарні роки, що передують року звернення за призначенням пенсії. Середня заробітна плата працівників, зайнятих у галузях економіки України, у тому числі в сільському господарстві, визначається центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері статистики» [28, с.36].

Пенсія науковим працівникам може перераховуватися. Якщо після призначення наукової пенсії особа працювала не менше ніж 2 роки і набула страхового стажу не менш як 24 місяці, то пенсія підлягає перерахунку з урахуванням стажу наукової роботи після призначення пенсії..

Пенсії по інвалідності науковим (науково-педагогічним) працівникам призначається незалежно від віку при наявності стажу наукової роботи 20 років для чоловіків і 15 років для жінок і страхового стажу для чоловіків 35 – 35 років і жінок – 30 років. Для осіб з числа інвалідів з дитинства - незалежно від часу встановлення інвалідності. Пенсія інвалідам I, II, III групи призначається у розмірі 60%, 50%, 40% заробітної плати наукового працівника відповідно.

Пенсія науковцям призначається з дня звернення за призначенням пенсії та за умови звільнення з посади, крім випадків - робота за контрактом. Для призначення наукової пенсії подаються заява, ідентифікаційний код, документи про стаж, довідка про науковий стаж, диплом про вищу освіту, диплом про присудження наукового ступеня (якщо є), паспорт, довідку про заробітну плату за період страхового стажу до 01.07.2000 р., а починаючи з 01.07.2000 р. інформація є в базі даних персоніфікованого обліку.

До заяви про призначення пенсії по інвалідності крім основних документів ще додається виписка з акту огляду МСЕК (медико-соціальної експертної комісії). .

Виплата пенсій науковим працівникам здійснюється за рахунок різних джерел фінансування. Для пенсій наукових (науково-педагогічних) працівників державних бюджетних наукових установ та інших державних підприємств, установ і організацій та вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації частина пенсії, що не перевищує розміру пенсії із солідарної системи, що призначається відповідно до Закону "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування"[45], а частина пенсії, що перевищує розмір пенсії із солідарної системи за рахунок коштів державного бюджету.

Максимальний розмір пенсії з урахуванням надбавок інших виплат може перевищувати десяти прожиткових мінімумів. За станом на 01.11.2019 року максимальний розмір пенсії не може перевищувати 15640.00 грн.

3.2. Емпіричний аналіз прикладів нарахування пенсій науковцям за вислугою років

3.2. Емпіричний аналіз прикладів нарахування пенсій науковцям за вислугою років

Права на пенсію за вислугу років працівників освіти та охорони здоров'я врегульовані – Законом України “ Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування ” і Законом України “ Про пенсійне забезпечення ”[45]. Перелік закладів і установ освіти, охорони здоров'я та соціального захисту і посад, робота на яких дає право на пенсію за вислугу років, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України №909 від 04.11.1993 року. Пунктом “е” статті 55 Закону України “ Про пенсійне забезпечення ” із змінами, внесеними згідно із Законом України “ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України ”, який набрав чинності з 1 січня 2016 року передбачено, що право на пенсію за вислугу років мають працівники освіти, охорони здоров'я після досягнення 55 років і за наявності спеціального стажу роботи за Переліком закладів і установ освіти, охорони здоров'я та соціального захисту і посад, робота на яких дає право на пенсію за вислугу років, затвердженим постановою Кабінету

Міністрів України № 909 від 04.11.1993 року, станом на 1 квітня 2015 — не менше 25 років та після цієї дати:

«з 1 квітня 2015 року по 31 березня 2016 року - не менше 25 років 6 місяців;
 з 1 квітня 2016 року по 31 березня 2017 року - не менше 26 років;
 з 1 квітня 2017 року по 31 березня 2018 року - не менше 26 років 6 місяців;
 з 1 квітня 2018 року по 31 березня 2019 року - не менше 27 років;
 з 1 квітня 2019 року по 31 березня 2020 року - не менше 27 років 6 місяців;
 з 1 квітня 2020 року по 31 березня 2021 року - не менше 28 років;
 з 1 квітня 2021 року по 31 березня 2022 року - не менше 28 років 6 місяців;
 з 1 квітня 2022 року по 31 березня 2023 року - не менше 29 років;
 з 1 квітня 2023 року по 31 березня 2024 року - не менше 29 років 6 місяців;
 з 1 квітня 2024 року або після цієї дати - не менше 30 років» [46].

Передбачено право на призначення пенсії за вислугу років незалежно від віку особам, які мали вислугу років 25 років станом на 1 квітня 2015 року чи 25 років 6 місяців - на 1 січня 2016 року.

Ще однією важливою умовою для призначення пенсії за вислугу років є звільнення з посад, які дають право на зарахування до спеціального стажу роботи та входять в Перелік затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 4 листопада 1993 року №909. Це правило встановлено статтею 7 Закону України “Про пенсійне забезпечення”.

Пенсія, призначена особам відповідно до статті ст. 37 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [42] (крім інвалідів I та II груп, інвалідів війни III групи та учасників бойових дій), виплачується в розмірі, обчисленому відповідно до Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування".

Розмір пенсії в Україні (у тому числі і після осучаснення з 1 жовтня 2017 року) розраховується за нормами статті 40 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» за формулою:

$$П(\text{пенсія}) = Сз \times Ікз \times Кс \quad (3.1)$$

де

S_z – розмір середньої заробітної плати в Україні за три роки перед зверненням за призначенням пенсії .

I_{kz} – індивідуальний коефіцієнт заробітної плати. Це сума коефіцієнтів заробітної плати за кожний місяць за період, який увійшов в розрахунок, поділена на кількість місяців в цьому періоді, тобто середній показник.

K_s – коефіцієнт страхового стажу, який визначається як множник тривалості років стажу роботи особи на величину оцінки одного року страхового стажу. Величина оцінки одного року страхового стажу дорівнює 1,35, а з 1 січня 2018 року і при осучасненні пенсій з 1 жовтня становить 1.

Індивідуальний коефіцієнт заробітної плати

$$I_{kz} = S_k : K \quad (3.2)$$

де

S_k - сума коефіцієнтів заробітної плати (доходу) за кожний місяць ($K_{z1} + K_{z2} + K_{z3} + \dots + K_{zn}$);

K - страховий стаж за місяці, які враховано для визначення коефіцієнта заробітної плати (доходу) застрахованої особи.

Місяці, які враховують для визначення коефіцієнта I_{kz} : весь період страхового стажу починаючи з 1 липня 2000 року та за бажанням пенсіонера та за умови підтвердження довідки про заробітну плату первинними документами або в разі, якщо страховий стаж починаючи з 1 липня 2000 року становить менше 60 місяців, для обчислення пенсії також враховується заробітна плата (дохід) за будь-які 60 календарних місяців страхового стажу підряд по 30 червня 2000 року незалежно від перерв. Дозволяється виключити до 10% «невигідних» місяців з розрахунку.

Коефіцієнт страхового стажу

Для обчислення пенсії розраховується коефіцієнт страхового стажу, який напряму залежить від кількості відпрацьованих особою місяців.

Формула розрахунку коефіцієнту страхового стажу:

$$K_c = C_m / 100\% \times 12 \times V_c \quad (3.3)$$

де

K_c – коефіцієнт страхового стажу,

C_m – сума місяців страхового стажу,

V_c - визначена величина оцінки одного року страхового стажу (у відсотках, до кінця 2017 року – 1,35%, починаючи з 1 січня 2018 року і при осучасненні пенсій – 1%).

Приклад розрахунку пенсії за вислугою років.

Гр. А працював в установі і на посаді, робота на яких дає право на пенсію за вислугу років. Особа звільнена з основного місця роботи і 02.07.2019 звернулася до Пенсійного фонду для призначення пенсії за вислугу років.

Для визначення розміру пенсії потрібно розрахувати : C_3 – розмір середньої заробітної плати в Україні за 3 роки перед зверненням за призначенням пенсії .

I_{kz} – індивідуальний коефіцієнт заробітної плати. K_c – коефіцієнт страхового стажу.

Обчислення страхового стажу подано в таблиці 3.1

Страховий стаж з 01.01.2004 року обчислюється за даними, що містяться в системі персоніфікованого обліку, а за періоди до впровадження системи персоніфікованого обліку - на підставі документів трудової книжки, документа про освіту, військового квитка тощо.

З 1 січня 2004 року до страхового стажу для призначення пенсії зараховуються періоди роботи за які були сплачені до Пенсійного фонду щомісяця страхові внески в сумі не меншій ніж мінімальний страховий внесок.

До стажу зараховується час роботи на посадах визначених постановою Кабінету Міністрів України № 909 від 04.11.1993 року. Особа працювала на посадах, які є зазначені в переліку посад постанови №909. Розрахунок стажу подано в Таблиці 3.1

Таблиця 3.1

Стаж для розрахунку

Періоди		Особливості трудової діяльності	Страховий стаж в одинар.			Кратність	Страховий стаж з урах кр.		
			Роки	Міс.	Дні		Рок и	Міс.	Дні
01.09.1 980	04.07.198 3	Навчання у вищих/серед н НЗ	2	10	4	1	2	10	4
20.07.1 983	16.02.198 8	Прац.охорон и здор.(посад.з пост 909)	4	6	27	1	4	6	27
17.02.1 988	31.12.200 3	Прац.охорон и здор.(посад.з пост 909)	15	10	15	1	15	10	15
01.01.2 004	10.10.201 7	Прац.охорон и здор.(посад.з пост 909)	13	10	0	1	13	10	0
03.12.1 973	31.08.197 6		1	8	0	1	1	8	0
Страховий стаж з урахуванням			Роки	Місяці		Дні			
Всього			38	8		16			
Всього для розрахунку			38	8		16			
Всього для розрахунку місяців			0	464		0			

Формула для розрахунку коефіцієнта страхового (Кс) стажу визначена ст. 25 Закону № 1058 ($K_c = C_m / 100\% \times 12 \times V_c$). При призначенні пенсій у 2019 році величина оцінки одного року страхового стажу становить 1%. Кс

визначається із заокругленням до 5 знаків після коми. Загальний страховий стаж громадянки А за даними персоніфікованого обліку 38років, 8 місяців, 16 днів або 464 місяців. $K_c = (464/100 \times 12) \times 1$, $K_c = 0.38667$.

Обчислення заробітку.

При обчисленні пенсії враховується заробітна плата за весь період страхового стажу починаючи з 1 липня 2000 року по місяць включно, який передує моменту звернення за призначенням пенсії, на підставі даних персоніфікованого обліку (Додаток А). Індивідуальний коефіцієнт заробітної плати ($I_{кз}$) особи визначається за кожний календарний місяць : дохід за місяць ділиться на середню заробітну плату в Україні за відповідний місяць. Сума щомісячних коефіцієнтів заробітної плати ділиться на їх кількість. Це індивідуальний коефіцієнт заробітної плати особи , який застосовується при визначені розміру пенсії. Коефіцієнт береться з п'ятьма знаками після коми.

Індивідуальний коефіцієнт за липень 2000 року обчислюється: заробітна плата особи за липень 2000 року становила 92.73000грн.,а середня заробітна плата в Україні за аналогічний період – 238.49000 грн.,

$I_{кз} = 92.73000:238.49000=0.38882$. Індивідуальний коефіцієнт

Індивідуальний коефіцієнт заробітної плати особи

$I_{кз} = 142.83929/227 = 0,62925$.

Період з 01.07.2000 – 30.04.2004 особа мала не високий заробіток, тобто в деяких місяцях коефіцієнти заробітку будуть низькими.

Відповідно до статті 40 Закону № 1058 за вибором особи з періоду, за який враховується заробітна плата (дохід) для обчислення пенсії, виключаються періоди до 60 календарних місяців страхового стажу за умови, що зазначені періоди в сумі складають не більш як 10 % тривалості страхового стажу, врахованого в одинарному розмірі.

Таким чином з розрахунку вилючаються тільки показники, а стаж за ці місяці людина не втрачає. Застосування механізму оптимізації заробітку – є правовою нормою, що мінімізує негативні наслідки від коливань заробітної

плати людини впродовж періоду її трудової діяльності. Після оптимізації $I_{кс} = 0.66984$.

Особа звільнена з роботи в 2019 році, середній заробіток за три попередні роки (2016 – 2018 роки) становить $Cз = (5384.30000 + 75286.00000 + 93675.85000) / 36 = 6188,89$ грн.

Розрахунки проведені відповідно до ст.40 Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування». Результати проведеного розрахунку подані в Таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Визначення коефіцієнту заробітної плати та середньомісячного заробітку для обчислення пенсії.

Загальний страховий стаж	38р.8м.16дн.	464м.
Загальний стаж після 01.07.2000	18р.11м.0дн.	227м.
Середній заробіток за 3 попередні роки	6188.89	За 2016- 2018 роки
Останній м-ць врахованої зарплати	31.05.2019	
Сума коефіцієнтів заробітної плати	142.83929	До оптимізації
Сума коефіцієнтів заробітної плати	121.24158	Після оптимізації
Кількість місяців заробітної плати	227	До оптимізації
Кількість місяців виключених оптимізацією	46	Дозволено виключити не більше 46 місяців ЗП (10% страхового стажу).
Кількість місяців заробітної плати	181	Після оптимізації

Продовження таблиці 3.2

Індивідуальний коефіцієнт для обчислення	0,62925	До оптимізації
Страховий стаж за місяці врахованої заробітної плати	181.00000	
Індивідуальний коефіцієнт для обчислення	0.66984	Після оптимізації
Середній заробіток для обчислення	4145.57000	

Для підтвердження заробітної плати структурним підрозділом, відповідального за веденням персоніфікованого обліку, надаються індивідуальні відомості про застраховану особу за період з 01 липня 2000 року. У разі якщо страховий стаж починаючи з 01 липня 2000 року становить менше 60 місяців, особою подається довідка про заробітну плату (дохід) за будь-які 60 календарних місяців страхового стажу підряд до 01 липня 2000 року (додаток А) Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»).

За бажанням особи для додаткового виключення періоду догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку за період з 01 липня 2000 року до 01 січня 2005 року подається довідка з місця роботи про період такої відпустки.

Таблиця 3.3

Алгоритм розрахунку пенсії за вислугою років

Вид пенсії	За вислугою років		
Умови призначення пенсії	ЗУ «Про пенсійне забезпечення».		
Середньомісячний заробіток	4145.57000		
Дата народження , стать	21.05.1965, жінка		
Дата звернення, вік, ознака роботи	02.07.2019, 54р.1м.11д, не працює		
Тривалість стажу	Років	Місяців	Днів

Продовження таблиці 3.3

Страховий стаж (повний)	38	8	16
Страховий стаж до 01.01.2004	15	5	0
В тому числі :працівники освіти і охорони здоров'я	32	5	12
Коефіцієнт стажу без урахування кратності			0.38667
Коефіцієнт стажу з урахуванням кратності((464/100*12)*1)			0.0,38667
02.07.2019 – 30.11.2019			
Розмір пенсії за віком (ст.27)(4145.57*0.38667)			1602,97
Доплата за понаднормований стаж(ст.28ч.1абз.2)(за 8 років)			125.12
Загальний розмір пенсії			1728.09
Доплата до 2000грн. 01.07.2019			271.91
Розмір пенсії з надбавками			2000.00

Висновки до розділу 3

Останніми роками пенсійна система почала набувати нових рис, змінюється її економічна основа, джерела і принципи фінансування. В той же час, складні соціально-економічні, політичні та демографічні процеси, які мають об'єктивний і довгостроковий характер, значно впливають на неї. Сучасна вітчизняна модель пенсійної системи неспроможна підтримувати фінансовий баланс і при цьому забезпечувати задовільний рівень пенсій [10, с. 26]. Пенсійна система не вирішує поставлених перед нею соціальних завдань, призводить до викривлень у функціонуванні економіки, не має фінансової стійкості в умовах старіння населення. Більшість заходів Пенсійної системи спрямована на подолання дефіциту бюджету Пенсійного фонду України. Для майбутніх пенсіонерів умови пенсійного забезпечення стають менш комфортними. Підвищення пенсійного віку та страхового стажу погіршують ситуацію на ринку праці, зберігаються високі ризики дефіциту бюджету в середньо і довгостроковій перспективі. Недосконалість механізмів обчислення

та перерахунку пенсій, відсутність максимальної залежності пенсій від персоніфікованих внесків застрахованих осіб, незначний інтерес населення до участі у формуванні пенсійних накопичень і велика кількість дострокових та пільгових пенсій. Пенсійна політика держави не відповідає проголошеному державному курсу на впровадження ліберальної моделі пенсійної системи, позбавлена системності та прозорості, не спрямована на ефективне використання обмежених бюджетних коштів і стимулювання економіки [54, с.6].

"Пенсією за вислугу років прийнято називати таку пенсію, яку призначають довічно за наявності певного спеціального стажу (вислуги років). "Вислуга років - це особливий вид спеціального стажу окремих категорій працівників, який передбачає пільгове пенсійне забезпечення у зв'язку з втратою професійної працездатності й виходом на пенсію до настання віку, який дає право на пенсію за віком.

Пенсія за вислугу років це щомісячні виплати з Пенсійного фонду та інших джерел фінансування в розмірі, співвіднесеному з минулим заробітком, особам, які мають установлений законом спеціальний стаж. . Різниця між розміром пенсії, обчисленим відповідно до абзаців першого і третього частини першої, частини третьої цієї статті, та розміром пенсії, обчисленим відповідно до статті 27 цього Закону, фінансується за рахунок коштів Державного бюджету України.

Важливою умовою для призначення пенсії за вислугу років є певний стаж роботи за спеціальністю. Однак умови призначення пенсії за вислугу років неоднакові. В одних випадках вони призначаються незалежно від віку, в інших - установлюється вік і стаж.

Коло осіб, які мають право на пенсію за вислугу років, визначено законодавством. Це окремі категорії працівників, перелік яких установлено в статтях 54 і 55 Закону України "Про пенсійне забезпечення", а також в інших спеціальних нормативних актах. Законодавство вирізняє чотири категорії громадян:

- військовослужбовці, службовці та працівники органів внутрішніх справ;
- працівники цивільної авіації та льотно-випробувального складу;
- державні службовці, судді, працівники прокуратури і митних органів;
- окремі категорії працівників та спеціалістів інших галузей народного господарства.

Мінімальний розмір пенсії за вислугу років не визначено, але вони не можуть бути нижче загальновстановленого мінімального розміру пенсії за віком.

При обчисленні пенсій використовується різна величина нормативного стажу. Пенсіонерам, які вийшли на пенсію до 2012 року, розмір пенсії розраховується, виходячи із нормативного стажу 20 років для жінок і 25 років для чоловіків. А пенсіонерам, які вийшли на пенсію після 2012 року, розмір пенсійної виплати розраховується, виходячи із нормативного стажу 30 років для жінок і 35 років для чоловіків. Таким чином розмір пенсії залежить не тільки від страхового стажу та сплати внесків, а й від року виходу на пенсію [16, с.39].

Висновки

1. Наука як сфера діяльності та соціальний інститут має свою специфіку, яка проявляється у високій динаміці змін, у продукті науки – знаннях. У такому аспекті прискорення змін у науці та системі наукових знань неупинно посилюється роль науки у розвитку суспільства, його трансформаціях як системних, незворотних та докорінних соціальних змін. Інститут науки забезпечує процес об'єднання усіх сфер та інститутів сучасного суспільства, що вказує на поступовий перехід індустріального соціуму до постіндустріального суспільства науки і знань. Система знань – це сфера культурно-духовної, ціннісно-символічної детермінації, яка розкриває можливості формування і розвитку пост-економічних, пост-матеріальних, тобто соціо-гуманітарних та демократичних цінностей. У такому індустріальному ладі можуть реалізуватися ідеї соціального прогресу, коли кожна людина отримує можливості для оптимального благополуччя, гармонізації своїх індивідуальних і соціальних потреб, максимально розкриє та реалізує свої здібності, таланти [62, с.34].

1. Зменшення відтоку молоді з наукової сфери має вирішуватися на основі використання інструментів стимулювання. Це вимагає створення ефективної системи заохочення до наукової праці на основі застосування заходів щодо стимулювання такої діяльності [6,с.10]:

- a) пошук альтернативних фінансових джерел для збільшення посадових окладів молодим науковцям;
- b) зміну підходів до оцінки оплати праці науковців. Перевагу надавати не науковому стажу, а інноваційному потенціалу, продуктивності праці науковців, які здатні забезпечити розвиток економіки на інноваційній основі;
- c) зміну підходів до атестації та оцінки праці науковців із урахування їх інноваційного потенціалу(у першу чергу тих, які працевлаштовуються у наукові установи після закінчення ВУЗ). У процесі атестації науковців недоцільно розглядати лише кількість

статей, а враховувати їх цінність для можливості застосування результатів дослідження на практиці [6,с.10].

Визначення вирішальної ролі науки у розвитку суспільства і ефективному виконанні свої функцій, наука може лише за умови нормально фінансування і зацікавленого ставлення держави. Результати досліджень свідчать про позитивний і суттєвий вплив рівня наукоємності валового внутрішнього продукту (ВВП) на загальну економічну динаміку. Підвищення питомої ваги обсягу наукових і науково-технічних робіт у ВВП є важливим фактором забезпечення економічного зростання в Україні.

2. Існуюча система грантів і стипендій науковим працівникам не вирішує проблему матеріального забезпечення науковців. Основні проблеми науки спричинені неефективним використанням інструментів державного регулювання: зниження престижу праці науковця, через низьку заробітну плату, нестача коштів на модернізацію робочих місць вченого через недофінансування з державного бюджету.

Система нарахування заробітної плати наукових працівників є недосконалою. Саме розмір посадового окладу повинен враховувати наявність наукового ступеня чи вченого звання [50, с.14]. Немає чітких критеріїв обліку наукової роботи. Для обліку наукової роботи пропоную нараховувати бали за участь у конференціях, круглих столах, за наукові публікації (статті, монографії тощо) [50,с.15]. Тому необхідно спочатку визначити рейтинг наукових журналів, відповідно до якого будуть нараховуватися бали.

Нормативно-правова база, як основний інструмент державного регулювання заробітної плати науково-педагогічних працівників, потребує удосконалення. Зокрема, необхідно: впорядкувати систему формування заробітної плати професорсько-викладацького складу, врахувавши наявність наукового ступеня чи вченого звання у розмірі посадового окладу, удосконалити форму таблицю робочого часу для викладачів, врахувавши специфіку їх роботи; визначити критерії обліку наукової роботи, за якими вищі навчальні заклади встановлюватимуть свої норми та вимоги [50, с.16].

3. Державне пенсійне страхування як основна складова системи соціального захисту громадян є універсальним механізмом, за допомогою якого розв'язуються проблеми матеріального забезпечення непрацездатних членів суспільства. Діюча сьогодні пенсійна система під впливом економічних, демографічних і соціальних факторів поступово втрачає можливості щодо забезпечення громадян адекватним, реальним та стабільним доходом у старості. Відповідно мета реформування пенсійного страхування пов'язана не лише з потребою відновлення фінансової стабільності пенсійної системи, а й з наданням суспільству ефективних методів подолання бідності та розподілу доходів [6, с.16].

Система пенсійного забезпечення в Україні складається з трьох рівнів: I рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, II рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування і III рівень – система недержавного пенсійного забезпечення. Солідарні системи вже не виконують свого основну функцію щодо підтримки життєдіяльності пенсіонерів через низку демографічних та макроекономічних чинників. Тому формування накопичувальної системи може бути ефективним засобом зменшення впливу старіння населення на пенсійну систему, але не дієвим щодо скорочення дефіциту і дисбалансу наявної солідарної системи страхування.

Накопичувальний тип пенсійних програм має певні переваги: довгостроковий характер інвестування нагромаджених коштів, широкий вибір інвестиційних ресурсів, можливість впливу на розвиток фондового ринку. У зв'язку з цим впровадження і розвиток накопичувальних пенсійних схем буде створювати передумови для економічного підйому національної економіки через розвиток фінансових ринків для реалізації відповідних проектів в соціальній сфері суспільства, а також для достатнього матеріального забезпечення громадян у пенсійному віці [9, с. 191].

Пропозиції щодо альтернативних джерел фінансування науки і нарахування пенсії.

- Частину коштів з накопичувального фонду пропоную інвестувати в галузь науки. Інвестування коштів Накопичувального пенсійного фонду в основний капітал збільшуватиме зайнятість, скорочуватиме безробіття, сприятиме припиненню відпливу робочої сили за кордон [19,с.51]. Інвестування науки створюватиме нові робочі місця із гідним рівнем оплати праці, а відраховані кошти у вигляді єдиного соціального внеску повернуться в пенсійний фонд.

- Запровадити загальне та єдине для всіх громадян правило та принцип призначення пенсій.

- Удосконалити механізму індексації пенсій з метою запобігання бідності пенсіонерів порівняно з рештою населення та підтримки їх купівельної спроможності. Сьогодні індексація пенсій відбувається шляхом підвищення прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, що є водночас гарантованим мінімальним розміром пенсії. Індексується не повний розмір призначеної пенсії, а лише та її частина, що не виходить за межі прожиткового мінімуму.

Список використаних джерел

1. Безтелесна Л., Юрчик Г. Соціальна справедливість у солідарній системі пенсійного забезпечення України. Україна: аспекти праці. *Науко-економічний та суспільно-політичний журнал*. 2013. № 5. С. 21-27.
2. Білуха М. Т. Основи наукових досліджень: підручник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ: Вища шк., 1997р. 271 с.
3. Вітер В. Зростання рівня життя населення України як ключова державна проблема. Україна: аспекти праці. *Науко-економічний та суспільно-політичний журнал*. 2012. № 6. С. 19-29.
4. Вітчизняна наука у соціологічному вимірі. За ред. Т. Петрушиної. Київ: Інститут соціології НАН України, 2017. С. 75.
5. Дашкова Е.С. Адаптація молоді до вимог ринку праці в умовах кризи: матеріали міжнарод.науч.-практ.конф. *Кризис и социально-экономическая и политическая ситуация в регионе*. Ч.1: Воронеж, ВГУ, 2009. С.66
6. Додонов О. Проблеми оплати праці молодих науковців у контексті інноваційного розвитку національної економіки. Україна: аспекти праці. *Науко-економічний та суспільно-політичний журнал*. 2012. № 4. С. 3-10.
7. Загородній А. Г., Пилипенко О. М. Проблеми та шляхи вдосконалення пенсійної системи України фінанси. *Фінанси України*. 2010. № 6. С. 15–24.
8. І. Ф. Курас, В. М. Геєць, О. С. Онищенко, І. М. Дзюба Розвиток соціогуманітарних досліджень у Національній академії наук України. 1999—2003. До 85-річчя Національної академії наук України. — К., 2003. 208 с. URL:file:///C:/Users/User/Downloads/RE0000185.PDF.
9. Кириленко О. П., Козак Г. І. Перспективи реформування державного пенсійного страхування в Україні. Реформування пенсійної системи. *Світ фінансів*. 2011. №2. С. 120-131 URL:file:///C:/Users/User/Downloads/537-1048-1-SM.pdf .
10. Коломієць. О. Регулювання зайнятості літніх людей: від підвищення пенсійного віку до створення умов для реалізації трудового потенціалу. Україна: аспекти праці. *Науко-економічний та суспільно-політичний журнал*. 2014. № 2. С. 23-28.
11. Колот А. М. Соціальна політика в умовах глобалізації та лібералізації економічних відносин: здобутки, втрати, тенденції. *Демографія та соціальна економіка*. Київ 2009. № 1 (9). С. 23-41. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8704/02Kolot.pdf>.
12. Колот А. Розвиток науки про працю і соціально-трудова відносини та її роль у переформатизації та формуванні сучасного економічного мислення. Україна: аспекти праці. *Науко-економічний та суспільно-політичний журнал*. 2012. № 6. С. 3-10.

13. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. № 254к/96-ВР. Дата оновлення 21.02.2019. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80/page>.
14. Концепція наукового забезпечення установами УААН розвитку галузей агропромислового комплексу України в 2011-2015рр. *Економіка АПК*. 2010. № 2. С. 3-14.
15. Концепція розвитку наукової діяльності в БУМіБ. URL: <http://bumib.edu.ua/?q=uk/content/koncepciya-rozvitku-naukovoyi-diyalnosti-v-bumib>.
16. Коцюба О., Присяжнюк Т. Застосування єдиних норм страхового стажу і заробітної плати при обчисленні пенсії. Україна: аспекти праці. *Науко-економічний та суспільно-політичний журнал*. 2014. № 5. С. 37-42.
17. Лебеда Т. Б. Рівень наукоємності ВВП як фактор економічного розвитку. *Математичне моделювання в економіці*. 2014. № 1. С. 134-142 URL:<http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/131749/15-LebedaNEW.pdf?sequence=1>.
18. Лебедева Г. О., Ветров Р. І., Актуальні проблеми соціогуманітарних наук. Збірник наукових праць з гуманітарних дисциплін "Славута". URL: <http://slavutajournal.com.ua/arxiv-nomeriv/slavuta-vipusk-4-5-2011/aktualni-problemi-sociogumanitarnix-nauk/>.
19. Лисюк О. В. Організація наукової діяльності в Україні. *Економіка та держава – наукове фахове видання України з питань економіки електронний журнал*. 2014. №3. С. 58-60 URL:http://www.economy.in.ua/pdf/3_2014/15.pdf.
20. Лукович В., Шаповал М. Використання інвестиційного ресурсу накопичувального пенсійного фонду з метою створення нових робочих місць. Україна: аспекти праці. *Науко-економічний та суспільно-політичний журнал*. 2016. № 5-6. С. 44-51.
21. Майданік І. Сучасні риси висококваліфікованої міграції в Україні та світі: основні тенденції і структура. Україна: аспекти праці. *Науко-економічний та суспільно-політичний журнал*. 2018. № 2. С. 43-49.
22. Малькова Т. П. Источники развития науки как социального института. *Этносоциум и межнациональная культура*. 2013. № 1 (55). С. 47-52.
23. Мех О. А. Інституційний фактор у науково-технічній сфері: стан і перспективи в умовах глобалізації. *Наука та наукознавство*. 2016. № 2. С. 14-25.
24. Молоді науковці: соціальний стан та умови праці в Національній академії наук України. URL: <https://commons.com.ua/ru/molodi-naukovci-ukrayini/>.
25. Наука – продуктивна сила розвитку суспільства. Навчальні матеріали онлайн. URL:https://pidruchniki.com/1844060961402/pedagogika/nauka_prodaktivna_sila_rozvitku_suspilstva.

26. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. 2013. 314 с. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
27. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
28. Охріменко О. Про пенсії науковим (науково-педагогічним) працівникам. *Вісник НАН України*. 2017. № 4(175) С. 33-38.
29. Пахомова А. О. Загальна характеристика законодавства у сфері проведення науково-дослідних робіт. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. № 2. С. 52-58. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/vaau_2011_2_8%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/vaau_2011_2_8%20(1).pdf).
30. Пенсійна реформа: зацікавлені всі. *Вісник Пенсійного фонду України*. 2010. № 1. С. 19–21.
31. Петрушина Т. О. Стан науки в Україні (за оцінками вітчизняних та зарубіжних експертів). Національна академія наук України. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=3610> С. 66-80.
32. Петрушина Т. О. Сприйняття вітчизняної науки і науковці у суспільній свідомості. *Вісник НАН України*. 2015. № 2. С. 29-36.
33. Положення про Премію Верховної Ради України найталановитішим молодим ученим в галузі фундаментальних і прикладних досліджень та науково-технічних розробок : затверджено постановою Верховної Ради України від 16.03.2007 р. № 775-V. Дата оновлення: 05.02.2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=775-16>. (Дата звернення: 05.02.2019).
34. Положення про Премію Кабінету Міністрів України за особливі досягнення молоді у розбудові України: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21.10.2007 р. № 1333. Дата оновлення: 19.07.2017 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1333-2007-п> (Дата звернення: 25.07.2017).
35. Положення про щорічну премію Президента України для молодих вчених: затверджено Указом Президента України від 12.06.2000 р. № 779/2000. Дата оновлення: 31.05.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779/2000>. (Дата звернення : 07.06.2016).
36. Постанова Верховної Ради України молодим ученим від 05.02.2019 р. № 2675-VIII. Дата оновлення: 26.09.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2675-19#n14> (Дата звернення: 29.10.2019).
37. Постанова про стипендії Кабінету Міністрів України для молодих вчених: затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 16.08.1994 р. № 560. Дата оновлення: 14.12.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/560-94-п>. (Дата звернення: 24.12.2016).

38. Про дотримання законодавства щодо розвитку науково-технічного потенціалу та інноваційної діяльності в Україні: Постанова Верховної Ради України від 16.06.2004 р. №1786-IV. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1786-15>.
39. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2013 р. № 1058-IV. Дата оновлення: 12.07.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>. (Дата звернення: 01.01.2019).
40. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. Дата оновлення: 16.10.2012. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>. (Дата звернення: 05.12.2012).
41. Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України: Постанова Верховної Ради України від 13.07.1999 № 916-XIV URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/916-14>.
42. Про науково-технічну інформацію: Закон України від 25.06.1993 р. № 3322-XII. Дата оновлення: 27.03.2014. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3322-12>. (Дата звернення: 19.04.2014).
43. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. Дата оновлення 25.04.2019. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>. (Дата звернення: 16.07.2019).
44. Про наукову і науково-технічну експертизу: Закон України 10.02.1995 р. №51. Дата оновлення: 16.10.2012. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80>. (Дата звернення: 05.12.2012).
45. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 05.11.1991 р. №1788-XII. Дата оновлення: 22.05.2018. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12>. (дата звернення: 04.06.2019).
46. Про перелік закладів і установ освіти, охорони здоров'я та соціального захисту і посад, робота на яких дає право на пенсію за вислугу років: Постанова Кабінету Міністерства України від 04.10.1993 р. № 909. Дата оновлення: 14.12.2016. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-93-%D0%BF>. (Дата звернення: 22.12.2016).
47. Про Премію Верховної Верховної Ради України молодим ученим. Постанова від 05.02.2019 р. № 2675-VIII. Дата оновлення: 29.10.2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2675-19>. (Дата звернення: 29.10.2019).
48. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки: Закон України від 11.07.2001 р. № 2623-III. Дата оновлення: 26.11.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-14>. (Дата звернення: 16.01.2016).
49. Про схвалення Концепції розвитку Національної академії наук України на 2014 - 2023 роки: Закон України від 25.12.2013 р. № v0187550-13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0187550-13>.

50. Проблеми молодих вчених України та рекомендації щодо їхнього вирішення. URL: <https://www.civic-synergy.org.ua/wpcontent/uploads/2018/04/Problemy-molodyh-vchenyh-Ukrayiny-ta-rekomendatsiyi-shhodo-yihnego-vyrishennya.pdf>.
51. Рибчанська Х. Державне регулювання оплати праці у сфері вищої освіти. Україна: аспекти праці. *Науко-економічний та суспільно-політичний журнал*. 2015. № 8. С. 11-16.
52. Рубанець О. М. Філософські проблеми наукового пізнання: навчальний посібник. Суми: Унів. кн., 2013. 228 с.
53. Самохін І. Втрата наукового потенціалу України. *Політична Критика. Видання на перетині політики, науки та культури*. URL: <https://politykrytyka.org/2016/07/19/vtrata-naukovogo-potentsialu-ukrayini/>.
54. Ситник Й. С. Розвиток наукового потенціалу України як передумова інтелектуалізації економіки і менеджменту. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/23351/1/12-75-86.pdf>. С. 75-86.
55. Стельмащук Ю. І. Стан розвитку соціально-гуманітарної сфери в процесі трансформаційних змін України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 6. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1005>.
56. Стьопін В. Наука. *Психологія і суспільство*. 2015. № 2. С. 28-30.
57. Тарасенко Т. М. Державна політика щодо створення умов для розвитку обдарованої молоді в Україні. URL: http://academy.gov.ua/ej/ej9/doc_pdf/Tarasenko_TM.pdf. С. 1-9.
58. Ткаченко Л. *Пенсійна система та пенсійна реформа в Україні*. Київ: Фонд імені Фрідріха Еберта. Представництво в Україні. 2018. 40 с. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueeros/ukraine/14044.pdf>.
59. Годосийчук А. В. Наука как фактор социального прогресса и экономического роста. Москва: НИИ экономики науки и образования. 2005. 428 с.
60. Фурман А. В. Генеза науки як глобальна дослідницька програма: циклічно-вчинкова перспектива. *Психологія і суспільство*. 2013. № 4. С. 18-36.
61. Фурман А. В. Засадничі умови виникнення наукових шкіл. *Психологія і суспільство*. 2014. № 1. С. 49-58.
62. Чубатенко О. М., Кириленко О. М. Наука як соціальний інститут та об'єкт політичного управління. С. 30-35. URL: <http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/12/7.pdf>.

